

HET 'CHARTER VAN SENLIS' (NOVEMBER 1301) VOOR DE STAD GENT

Een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)¹

Prof.dr. Marc Boone
(Universiteit Gent)

In de hiernavolgende tekst staat een oorkonde, door de Franse vorst Filips IV in november 1301 in de stad Senlis (departement van de Oise) uitgevaardigd, vandaar de benaming 'charter van Senlis', centraal. Met deze tekst hoopte de Franse kroon die in het jaar 1301 het graafschap Vlaanderen bezet had en als direct onderdeel van het koninklijk domein bestuurde - de Vlaamse graaf, Gewijde van Dampierre was samen met enkele van zijn talrijke zonen gevangen gezet - de belangrijkste stad in het graafschap, Gent, aan zijn kant te krijgen. In Gent was het tijdens de voorafgaande decennia politiek zeer onrustig geweest. De stad werd politiek en economisch gecontroleerd door een sociaal gesloten oligarchie, het stadspatriciaat samengesteld uit de zogenaamde 'erfachtige lieden', die een monopolie op de politieke bestuursfuncties, de schepenmandaten, hadden uitgebouwd. Precies dit monopolie op rechtspraak en machtsuitoefening stond centraal in de pogingen van politiek uitgesloten groepen, burgers die niet tot de erfachtigen behoorden en ambachtslieden, om inspraak en formeel enkele zitjes in de schepenbank te verwerven. Met zijn compromis hoopte Filips IV de voor zijn zaak gewonnen erfachtigen en de opkomende sociale groepen te paaien door een kiesprocedure voor te stellen, die weliswaar een indirecte en dus bij te sturen selectie inhield, maar ook voldoende vaag bleef om met de nodige flexibiliteit te worden toegepast. Als dusdanig vormt het 'charter van Senlis' een belangrijke stap in de ontwikkeling van het Frans-Vlaamse conflict dat een jaar nadien, in juli 1302, een voorlopig hoogtepunt in de Guldensporenslag zou kennen. De latere en uiteraard in

¹ Gebruikte afkortingen: ADN: Archives départementales du Nord (Lille, Frankrijk); ARA: Algemeen Rijksarchief (Brussel); BNF: Bibliothèque Nationale de France (Parijs, Frankrijk, département des manuscrits); BUG: Bibliotheek Universiteit Gent (handschriftenafdeling); KBB: Koninklijke Bibliotheek Albertina (Brussel); RAG: Rijksarchief te Gent; SAG: Stadsarchief Gent. Deze studie kadert in het onderzoek zoals uitgevoerd binnen het IUAP project (Interuniversitaire attractiepool - faze V, nr. 10) 'Urban society in the Low Countries, late Middle Ages - 16th century' gefinancierd door de Programmatorische Overheidsdienst (POD) Wetenschapsbeleid. Deels werd het voorbereidend onderzoek mogelijk gemaakt door een reiskrediet in het kader van de uitwisseling CNRS-Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap toegekend en aangewend in augustus 1999. Bij de redactie van deze tekst mocht ik zeer gewaardeerde adviezen ontvangen van dr. Elisabeth Lalou (IRHT-CNRS, Paris), en de collega's Th. de Hemptinne en W. Prevenier.

1301 niet te voorziene ontwikkelingen hebben er evenwel voor gezorgd dat de tekst uiteindelijk tot in 1540 het referentiekader zou vormen voor de selectie en organisatie van het cruciale element in het stedelijk politieke bestel, het schependom. De omschrijving 'stedelijke constitutie' is hier dus zeker op haar plaats.

Vandaar dat in wat volgt niet enkel aandacht zal uitgaan naar de concrete omstandigheden waarin de tekst werd geconcipeerd, waarbij zowel de politieke context als de ideologische achtergronden aan bod komen, maar eveneens zal worden stil gestaan bij de latere politiek reële en symbolische waarde van de tekst en van het voorwerp, de koninklijke oorkonde, zelf. Tenslotte wordt deze reeks van beschouwingen afgerond met een overzicht van de talrijke bestaande afschriften van beide bewaard gebleven originelen en met een kritische editie van deze, tot dusverre in moeilijk toegankelijke oudere of kwalitatief minderwaardige uitgaven ter beschikking staande tekst.

1. Gent anno 1301: een stad onder spanning

In de strijd die het graafschap Vlaanderen, tijdelijk verenigd rond de regerende dynastie der graven uit het geslacht van Dampierre, tegen de Franse kroon voerde in de jaren rond 1300 heeft de stad Brugge, terecht, zeer veel aandacht gekregen. Het waren immers bij herhaling de gebeurtenissen in Brugge, zeker in de eindfase van de strijd in het 'wonderjaar' 1302, die bepalend bleken voor de voorlopige uitkomst, en het waren bij herhaling de leiders van de Brugse milities van ambachtslieden, Pieter de Coninck en Jan Breydel die op het voorplan traden en de geest van weerstand belichaamden². Het zou verkeerd zijn, uit dit alles te concluderen dat de eerste stad van het graafschap, Gent, afzijdig bleef en dat daar helemaal geen bijdrage zou zijn geleverd aan het verloop van deze 'nationale strijd'. Deze omschrijving kreeg het conflict in toenemende mate nadat de geschiedschrijving tijdens de romantiek en aansluitend tijdens de wordingsfase van 'nationale' geschiedschrijving, zich toelagde op het aantonen van het bestaan van een nationaal besef in het verle-

² Zie het algemene overzicht van de aanloop en het verloop van de gebeurtenissen rond '1302' dat ik in de gelegenheidspublicatie n.a.v. het herdenkingsjaar 2002 publiceerde: M. BOONE, Een verstedelijkte samenleving onder spanning. Het graafschap Vlaanderen omstreeks 1302, in: R.C. VAN CAENEGEM (red.), *1302. Feiten en mythen van de Guldensporenslag*, Mercatorfonds, Antwerpen, 2002, pp. 27-77.

HET CHARTER VAN SENLIS

den³. Verwijzingen naar dit heroïsche nationale verleden werden bovendien tastbaar in het stedelijk landschap aangebracht, zo verscheen in Gent een standbeeld van Jacob van Artevelde op het meest centrale marktplein, in Brugge waren dit Breydel en De Coninck, de twee 'volkshelden' uit de strijd rond 1302⁴.

Deze indruk, Brugse betrokkenheid en Gentse afzijdigheid in 1302, is misleidend om meer dan een reden. Het volstaat er een der meest sprekende bronnen over het conflict, het relaas van de anonieme Gentse minderbroeder, sinds de editie van de tekst door de Franse historicus Frantz Funck-Brentano in 1896 bekend onder de misleidende benaming '*Annales Gandenses*' op na te

³ In de loop van de gelegenheidspublicaties die in 2002 het licht zagen en ook in de aanloop daar naartoe is zeer uitvoerig ingegaan op de manier waarop '1302' voor de ontwikkeling van een nationaal gevoel zowel in België als in Vlaanderen van belang was, tevens werd duidelijk gemaakt dat ook hier in sterke mate van een 'constructie' sprake is geweest. Zie: J. TOLLEBEEK, *De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd*, in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1996, pp. 191-202 (vertaald uit de oorspronkelijke Franse editie, Brussel, 1995); V. LAMBERT, *De Guldensporenslag van feitdivers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen*, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115, 2000, pp. 365-391; J. TOLLEBEEK, *De cultus van 1302: twee eeuwen herinneringen*, in: R.C. VAN CAENEGEM (red.), *1302. Feiten en mythen van de Guldensporenslag*, Mercatorfonds, Antwerpen, 2002, pp. 195-239 en J. TOLLEBEEK, T. VERSCHAFFEL, *Helden en herdenkers. De geschiedenis van een romantische mythe en een nationaal symbool*, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 183-205. Een aparte benadering waarbij de hele zaak onder meer vanuit Franstalig Belgisch oogpunt wordt bekeken biedt: *1302 revisité/herbekeken*, IMAVO (Masereelfonds), 2003 terzelfdertijd verschenen in het Frans als nummer 226 van de *Cahiers marxistes*. Een algemeen overzicht en kritische reflectie van de gelegenheidspublicaties die in 2002 en kort er na het licht zagen biedt P. HOPPENBROUWERS in het tijdschrift *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, ter perse jaargang 2004.

⁴ Wat niet impliceert dat het inplanten van het standbeeld in Brugge een evidente zaak was (net als de keuze voor Van Artevelde en tegen Karel V in Gent overigens), cf. M. BOONE, *Van Heilig Bloed en Blanke Zwanen: omgaan met het middel-euws verleden in het Brugge van de 19de en 20e eeuw, een historiografische wandeling*, in: J. ART, L. FRANÇOIS (red.), *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eeno*, Band 1, Gent, 1999, pp. 117-132.

lezen⁵. In deze verhalende bron, die terecht door alle kenners van het gebeuren dat in 1302 culmineerde in de 'Guldensporenslag' als een der beste ooggetuigenverslagen wordt geroemd, komen de sociale en politieke spanningen in Gent uitgebreid aan bod⁶.

Een der aandachtspunten van de minderbroeder was de vernieuwing van de Gentse schepenbank. Deze bestuurders die naast de juridische macht, ook de dagelijkse politiek in de stad controleerden en tevens als wetgevers optraden - zo tekenden ze voor de stedelijke gebods- en verbodsbepalingen, de zogenaamde 'voorgeboden' - waren de kern van de publieke machtsuitoefening in de steden⁷. De toegang tot de sinds 1212 voor het eerst jaarlijks vernieuwde schepenbank in handen nemen was derhalve essentieel voor wie de ambitie

⁵ F. FUNCK-BRENTANO, *Annales Gandenses. Nouvelle édition*, Parijs, (coll. Picard), 1896, naderhand verscheen nog een editie en Engelse vertaling bezorgd door H. JOHNSTONE, *Annals of Ghent*, London, 1951 die evenwel de editie Funck-Brentano integraal herneemt. Voordien waren reeds verschillende andere edities (onder meer in de Monumenta Germaniae Historica door Lappenberg in 1859) verschenen, een overzicht biedt V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*, Gent, (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XIX), 1993, pp. 43-55. Een recente inschatting van de historiografische betekenis van de bron als uiting van stedelijke bekommernis voor het 'bien publique': M. BOONE, Der anonyme Minorit von Gent *Annales Gandenses*, in: V. REINHARDT (Hg.), *Hauptwerke der Geschichtsschreibung*, Stuttgart, 1997 (Kröners Taschenausgabe Band 435), pp. 14-17.

⁶ Een laatste heropflakking van het dispuut dat onder erudieten woedt over de waarde van de verhalende bronnen die ons over het verloop van de slag inlichten, biedt P. TRIO, Vlaanderen de Leeuw. Het relaas van de slag van Kortrijk opnieuw aan de bronnen getoetst, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 81-110, de bevindingen van de auteur worden door de 'kenner terzake' van een vorige generatie, i.c. J. F. Verbruggen, fel gecontesteerd; de waarde van het getuigenis geboden door de auteur van de '*Annales Gandenses*' wordt evenwel niet in deze polemiek die zich, begrijpelijkerwijs maar niet geheel terecht op het verloop van de veldslag zelf toespitst, in twijfel getrokken. Dit geldt o.i. zo mogelijk nog meer voor de passages in de '*Annales*' waarin op de situatie in Gent in aanloop naar de dramatische ontknopning van het conflict wordt ingegaan.

⁷ Een recent overzicht van de stedelijke instellingen biedt J. DECAVELE, Bestuursinstellingen van de stad Gent (einde 11de eeuw-1795), in: W. PREVENIER, B. AUGUSTYN (ed.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997 (Algemeen rijksarchief, Studia 72), pp. 277-320. Voor de Middeleeuwen: M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384 - ca. 1455. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Brussel, 1990, [Verhandelingen van de koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang 52, 1990, nr. 133], pp. 33-56.

HET CHARTER VAN SENLIS

had enige controle op het handelen van Gent uit te oefenen⁸. In het reeds jarenlang aanslepend conflict tussen de graaf van Vlaanderen, Gewijde van Dampierre, en zijn Franse leenheer, koning Filips IV, was het Gentse schepenaamt dan ook een der aandachtspunten waarrond de strijd zich concreetiseerde. Het om beurt steunen door graaf en koning van een der stedelijke partijen, gemeen en patriciaat, had in 1301 wanneer koning Filips de graaf uit zijn ambt had laten ontzetten en, in de woorden van de Gentse minderbroeder, als direct heer '*tamquam novus princeps et immediatus dominus*' over het graafschap regeerde, tot een zeer verwarde situatie in de stad geleid⁹. Een ander kende een hoogtepunt toen de koning op 22 mei 1301 Gent bezocht en er zijn 'Blijde Intrede' hield. De vorst bleef tot en met 27 mei in de stad¹⁰. De schepenen hadden hem bij die gelegenheid zeer kostbare geschenken aangeboden, de minderbroeder noemt het ronduit indrukwekkende bedrag van 27.000 pond dat aan de geschenken, het bij die gelegenheid georganiseerde steekspel en de statiekledij van de politieke elite zou zijn gependeed¹¹.

⁸ In 1212 werd in Gent, ongeveer gelijktijdig met de andere grote Vlaamse steden, het principe van het jaarlijks vernieuwen van de schepenenbank, de zogenaamde 'annaliteit' voor het eerst toegepast in Atrecht in 1194, ingevoerd: M. BOONE, *Städtische Selbstverwaltungsorgane vom 14. bis 16. Jahrhundert. Verfassungsnorm und Verwaltungswirklichkeit im spätmittelalterlichen flämischen Raum am Beispiel Gent*, in: W. EHBRECHT (hg.), *Verwaltung und Politik in Städten Mitteleuropas. Beiträge zu Verfassungsnorm und Verfassungswirklichkeit in altständischer Zeit (Städteforschung. Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster, Reihe A, Band 34)*, Köln-Weimar-Wien, 1994, p. 25.

⁹ F. FUNCK-BRENTANO (ed.), *Annales Gandenses*, p. 13.

¹⁰ Een gedetailleerde reconstructie van de feiten biedt de studie van de uitgever der Annales: F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, Parijs, 1897 (anastatische herdruk door het Algemeen Rijksarchief, Brussel, 2002, in de reeks reprints nr. 211), p. 357-358. Wat de chronologie van de verblijfplaatsen van de vorst betreft, het traditionele itinerarium gepubliceerd in het *Recueil des Historiens des Gaules et de la France* (deel XXI, Parijs, 1855, door N. De Wailly en L. Delisle) kan sinds de recente publicatie van de hotelrekeningen en van de rekeningen van de 'Chambre aux deniers' van de koningen Filips III en Filips IV, bewaard op wastabletten, worden aangevuld en gecorrigeerd. Voor het Gentse verblijf zie: E. LALOU, *Les comptes sur tablettes de cire de la chambre aux deniers de Philippe III le Hardi et de Philippe IV le Bel (1282-1309)*, Parijs, 1994 (*Recueil des historiens de la France. Documents financiers et administratifs. Tome VIII*), p. 273-277 en 890.

¹¹ Bij ontstentenis van stadsrekeningen voor dit jaar is het onmogelijk zijn bewering te toetsen, wel kan ter vergelijking worden vastgesteld dat voor het jaar 1314-1315, het eerste waarvoor en zo goed als volledige rekening bewaard bleef (die echter maar 45 weken omvatte) de totale ontvangst 60.000 pond bedroeg: J. VUYLSTEKE (ed.), *Gentsche stads- en baljuwsrekeningen 1280-1336*, eerste stuk, Gent, 1900, p. 64. Het Gentse steekspel, nochtans expliciet door de minderbroeder vermeld, ontbreekt in het overzicht terzake, dat wel een steekspel in aanwezigheid van de koning in Brugge in 1300 (sic, lees 1301) vermeldt: E. VAN DEN NESTE, *Tournois, jouets, pas d'armes dans les villes de Flandre à la fin du Moyen Age (1300-1486)*, Parijs, 1996 (*Mémoires et documents de l'école des Chartes* 47), p. 214.

Vermits de regerende schepenen deze buitengewone uitgave via de klassieke instrumenten van de indirecte belastingen, de assisen (de minderbroeder haalt daarbij aan dat deze belastingen door de Gentenaren het *'malam pecuniam'* – het slechte geld – werden genoemd) op de totaliteit van de Gentse bevolking wilden verhalen, leidde dit tot contestatie¹². Een olop van fiscaal ongenoe-gen waar de koning, vermoedelijk onervaren of met een geveinsde naïviteit (de minderbroeder stelt het enigszins dubbelzinnig *'quia jocundus et novus erat adventus ejus'*) op inging, tot groot ongenoe-gen bij de schepenen. In de verdere ontwikkeling van de houding van Gent tegenover de Franse koning en de Vlaamse graaf zou deze fiscale kwestie van het grootste belang blijven. Nog in het voorjaar van 1302 - de nieuwe schepenbank was toen voor het eerst in toepassing van het 'charter van Senlis' geïnstalleerd - zou de poging om als-nog, met goedkeuring van de Franse gouverneur Jacques de Châtillon, de indirecte belasting in te voeren om de uitgaven gedaan naar aanleiding van de koninklijke intrede te kunnen financieren, tot ernstige verstoringen van de publieke orde voeren¹³. Het kwam tot een veralgemeende werkstaking, een gewapend treffen rond het Gravensteen waarbij twee schepenen en een elftal andere patriciërs de dood vonden en uiteindelijk een onderwerping van de heersende oligarchie van 'erfachtigen' aan het 'gemeen'¹⁴. In een vidimus van 11 mei 1302 aanvaardde Jacques de Châtillon, die er alle belang bij had in die dagen eerst en vooral Brugge te pacificeren (in de dramatische dagen van 16-18 mei die op de 'Brugse Metten' uitliepen was Brugge eens te meer het brandpunt waar alle conflictlijnen samenliepen) en dus te vermijden dat de balorige Bruggelingen steun uit Gent zouden krijgen, een Gents voorstel tot regeling. In ruil voor een onderwerping aan de koning *'offrons communument a demorer de haut et de bas en nostre tres chier droiturier signeur le roy'* bekomt Gent een vorm van pardon, de toezegging dat er geen represailles en confiscaties zullen volgen, maar ook dat de eerste twee schepenbanken van dertien schepenen elk, die in toepassing van het 'charter van Senlis' waren

¹² Over deze fiscale technieken en hun belang (de indirecte belastingen waren doorgaans verantwoordelijk voor het grootste deel van de inkomsten van een stad, gemiddeld 80%): H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën in de middeleeuwen*, Brussel, 1934, pp. 197-219.

¹³ Over precieze datering blijf enige verwarring bestaan: de minderbroeder, doorgaans erg goed ingelicht en met inzicht in de beweegredenen die zijn tijdgenoten tot actie aanzetten maar zeer slordig als het op chronologische precisie aankomt, houdt het bij midden maart, daarin gevolgd door J. DUMOLYN, P. STABEL, Aan de zijlijnen van een conflict? Gent en het Gentse in 1302, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, p. 57. Van Werveke daarentegen confronteert verschillende bronnen en stelt als datering 2 april 1302 voor: H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 311.

HET CHARTER VAN SENLIS

gekozen, nooit meer in deze waardigheid konden worden herkozen¹⁵. Bij deze eerste crisis na het uitvaardigen van het bewuste kiesreglement in november 1301 was dit laatste hoe dan ook overeind gebleven. Latere crisissen zullen aantonen dat dit niet altijd het geval is geweest, en dat het 'charter van Senlis' soms letterlijk, maar vooral op het punt van de concrete toepassing, in het middelpunt van de orkaan terecht zal komen. Voorlopig was dit, in 1302, nog niet zo. Deze gang van zaken onderlijnt de korte allusie die de minderbroeder op het charter maakt en waaruit toch het belang van de kiesbepalingen zoals vastgelegd in het 'charter van Senlis' voor de Gentse geschiedenis naar voren komt: '*tunc politia sive civilitas Gandensis mutata est*'¹⁶.

Het gebruik van deze termen '*politia sive civilitas*' wijst er, terloops, op, dat een grote interesse voor een op Aristoteles teruggaande visie op politieke organisatie, aanwezig was bij de Vlaamse stedelingen uit de vroege 14de eeuw¹⁷. Dat een vertegenwoordiger van een prominent in het Gentse landschap aanwezige bedelorde, de Franciscanen, dit discours verwoordt is niet

¹⁴ F. FUNCK-BRENTANO (ed.), *Annales Gandenses*, pp. 18-20.

¹⁵ De oorkonde, gegeven in Kortrijk, waar de Châtillon een leger tegen Brugge had samengetrokken bij F. DE POTTER, *Second cartulaire de Gand*, Gent, s.d., pp. 29-31 en bij TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex diplomaticus Flandriae inde ab anno 1296 ad usque 1325. Recueil de documents relatifs aux guerres et dissensions suscitées par Philippe-le-Bel, roi de France contre Gui de Dampierre, comte de Flandre*, Brugge, 1879, pp. 309-310.

¹⁶ F. FUNCK-BRENTANO (ed.), *Annales Gandenses*, p. 27, de minderbroeder plaatst een en ander wel andermaal in een onduidelijk chronologisch verband, vermits hij op het charter alludeert nadat hij de in mei 1302 te situeren 'Brugse Metten' heeft behandeld. Hij gaat ook in op de rol van zowel koning als gemeen '*modo ad petitionum communitatis*' en maakt duidelijk dat hier enkel op het charter van Senlis wordt gealludeerd, want handelend over de vervanging van de oude XXXIX door een tweeledige bank van dertien schepenen elk.

¹⁷ Uitgerekend in de steden, ook in de oude Nederlanden, was de discussie over de ideale bestuursvorm in de vroege 14de eeuw, een moment waarop maatschappelijke spanningen niet zelden op gang gebracht door een kantelende economie voor grote onrust en collectieve bevraging zorgden, aan de gang: U. MEIER, *Molte rivoluzioni, molte novità*. Gesellschaftliche Wandel im Spiegel der politischen Philosophie und im Urteil von städtischen Chronisten des späten Mittelalters, in: J. MIETHKE, KL. SCHREINER (ed.), *Sozialer Wandel im Mittelalter. Wahrnehmungsformen, Erklärungsmuster, Regelungsmechanismen*, Sigmaringen, 1994, pp. 174-176. Voor de Nederlanden is nog veel onderzoek over dit thema te verrichten, o.m. uit de hoek van interdisciplinaire samenwerking met medio-neerlandici vallen vernieuwende impulsen te verwachten, cf. de diverse bijdragen aan de verzamelbundel van J. REYNAERT (red.), *Wat is wijsheid? Lekenethiek in de Middelnederlandse letterkunde*, Amsterdam, 1994 (Nederlandse literatuur en cultuur in de middeleeuwen IX).

verwonderlijk¹⁸. Men vergeet ook niet dat de *'Ethica Nicomachea'* en *'Politeia'* Aristoteles' invloedrijkste politieke geschriften uitgerekend circa 1250-1260 door twee andere prominente met bedelorden in verband te brengen intellectuelen, de Engelsman en met de Franciscanenorde verbonden Robert Grosseteste en de Vlaamse dominicaan Willem van Moerbeke uit het Grieks werden vertaald. Ook de geschriften van Thomas van Aquino (1224/25-1274), de *'maître à penser'* en intellectueel referentiepunt in deze periode stonden onder directe invloed van Aristoteles' gedachtengoed. Circa 1302 is het conflict tussen paus en vorst (dit keer niet de Duitse keizer zoals in het verleden, maar de Franse koning Filips IV) brandend actueel en maken beide partijen gebruik van argumenten die ze aan de *'Aristoteles'* overlevering ontleen. Als go-between voor de verspreiding van deze denkbeelden, zowel in het milieu van intellectuelen en van bestuurders als van stedelingen gelden vertegenwoordigers van bedelorden, bijvoorbeeld de Augustijn Aegidius Romanus, docent in Parijs en auteur van een aan Filips IV opgedragen en zeer 'populair' geschrift *'De regimine principum'*. Aan de Parijse artes-faculteit doceerde de Luikse clericus Zeger van Brabant aan het einde van de 13de eeuw over de politieke geschriften van Aristoteles¹⁹. Bovendien zijn zowel de concrete modaliteiten van het kiesreglement, zoals dat in het charter wordt vastgelegd, als de context waarbinnen het tot stand kwam in verband te brengen met het principe *'quod omnes tangit ab omnibus tractari et approbari debet'*. Deze stelling, als dusdanig afkomstig uit het Romeins recht, kreeg onder meer in het milieu van de bedelorden een concrete toepassing en ruime verspreiding, wat een verbreiding in stedelijke context als formule van politieke zingeving erg plausibel maakt²⁰.

Het 'charter van Senlis' is een meesterlijke tactische zet gebleken van de koninklijke kanselarij, de 'pacificatie' van Gent werd er door gerealiseerd, de toegevingen waarmee de Châtillon kort nadien bij de eerste toetsing van de

¹⁸ Voor de verspreiding en commentaar van de denkbeelden van Aristoteles waren vooral vertegenwoordigers van Dominicanen en Franciscanen verantwoordelijk, over hun aanwezigheid in Gent: W. SIMONS, *Stad en apostolaat. De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)*, Brussel, 1987, (*Verhandelingen van de koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, jg. 49, nr. 121), pp. 202-206.

¹⁹ J. MIETHKE, Politische Theorie in der Krise der Zeit. Aspekte der Aristotelesrezeption im früheren 14. Jahrhundert, in: G. MELVILLE (ed.), *Institutionen und Geschichte. Theoretische Aspekte und mittelalterliche Befunde*, Köln-Weimar, 1992, pp. 161-162. Over de inwerking in Franse intellectuele en bestuurlijke kringen ook: J. COLEMAN, Some relations between the study of Aristotle's Rhetoric, Ethics and Politics in late thirteenth- and early fourteenth-century university arts courses and the justification of contemporary civic activities (Italy and France), in: J. CANNING, O.G. OEXLE, *Political thought and the realities of power in the Middle Ages. Politisches Denken und die Wirklichkeit der Macht im Mittelalter*, Göttingen, 1998, pp. 137-139.

²⁰ Zie de desbetreffende literatuur (Congar en Moulin) geciteerd in M. BOONE, *Städtische Selbstverwaltungsorgane*, p. 26.

HET CHARTER VAN SENLIS

bepalingen uit het charter aan de praktijk in mei 1302 instemde, deden de rest. Gent nam in de directe confrontatie tussen de Franse kroon en de stad Brugge een afwachtende houding aan en op het slagveld bij Kortrijk was de Gentse delegatie onder leiding van Jan Borluut geenszins in verhouding tot de reële slagkracht van de stad. Het optreden van Borluut en zijn volgelingen kan bovendien en met heel overtuigende argumenten, ook in de context van een interne afrekening en vetoering waarbij Jan Borluut direct betrokken was, worden geïnterpreteerd²¹. Als bijkomend overtuigend argument stond de vorst Gent ook nog uitstel van schuldvereffening toe²².

Voor het thema van de politieke reorganisatie van de stad was 'het charter van Senlis' een voorlopig eindpunt na decennia van een grotendeels voor rechtbanken en vorstelijke raden gevoerde strijd om inspraak. Daarbij werden alle juridische en politieke drukingsmiddelen, waaronder een beroep op de hoogste rechterlijke instantie binnen de Franse feodale ruimte, het Parlement van Parijs, ingezet. Het lijvige dossier met betrekking tot het politiek vervangen van het oude regime der XXXIX schepenen, politieke emanatie bij uitstrek van het bewind van de klassieke patriciërs, heeft reeds tot een imposante onderzoekstraditie en dito bronnedities aanleiding gegeven²³. In wat volgt wordt dit dossier niet hernomen, wel wordt ingegaan op het voorlopige constitutionele sluitstuk van deze ontwikkeling, het nieuwe reglement dat de Franse koning in november 1301 verstrekte waarmee voortaan de Gentse schepenen dienden vernieuwd te worden en stellen wij een nieuwe, moderne editie van de tekst voor.

²¹ Tot deze conclusie komen ook J. DUMOLYN, P. STABEL, *Aan de zijlijnen van een conflict?*, p.56-58, 61-63. De vetoering waarin de familie Borluut betrokken was, is recent behandeld in W. BLOCKMANS, *Een middeleeuwse vendetta. Gent, 1300*, Houten, 1989.

²² F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, p. 369.

²³ Een overzicht van de oudere bronnedities (door L.-A. Warnkoenig, J. Vuylsteke, Th. de Limburg-Stirum, F. Funck-Brentano) biedt V. FRIS, *Bibliographie de l'histoire de Gand depuis les origines jusqu'à la fin du XVe siècle*, t. 1, Gent, 1907 (*Société d'histoire et d'archéologique de Gand, publication extraordinaire n° 2*), p. 7-9 en 105-106. Tot de monografische studies waarin de politieke en sociaal-economische geschiedenis van het Gentse stadspatriciaat centraal staan behoren: H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadspanciën*, pp. 42-68 en 293-311; F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen-'s Gravenhage, 1938 (*Rijksuniversiteit te Gent, werken uitg. door de fac. van de wijsbegeerte en letteren, afl. 85*), passim en R. MÄRTINS, *Wertorientierungen und wirtschaftliches Erfolgstreben mittelalterlicher Grosskaufleute. Das Beispiel Gent im 13. Jahrhundert*, Keulen, 1976. Recentere syntheses over de periode bieden: W. PREVENIER, M. BOONE, *De 'stadstaat'-droom, (veertiende en vijftiende eeuw)*, in: J. DECAVELE (red.), *Gent. Apologie van een rebelse stad, Geschiedenis, kunst, cultuur*, Antwerpen, 1989, pp. 81-83.

2. Het 'charter van Senlis': stedelijke instellingen aan het werk

Een belangrijke vaststelling is ongetwijfeld dat het 'charter van Senlis' voor de stad Gent geen alleenstaand initiatief is. In hetzelfde jaar 1301 waarin hij als direct vorst over het graafschap Vlaanderen regeerde, heeft Filips IV de Schone, ook voor de stad Ieper een reglement met betrekking tot de vernieuwing van de schepenen uitgevaardigd. De gelijkenissen met de bepalingen voor Gent zijn frappant: de verkiezing gebeurde indirect, stad en landsheer stelden eerst een kiescollege aan, waarin ze elk even sterk vertegenwoordigd waren²⁴. Deze zes kiezers (in Gent waren er acht voorzien) dienden zich na hun aanduiding te isoleren om ofwel bij unanimitieit of bij meerderheid vijf schepenen aan te duiden. Deze zouden op hun beurt acht collega's coöpteren, waardoor ook hier het totaal van dertien schepenen werd bereikt. Belangrijkste onderscheid met de oorkonde van Senlis voor Gent is wel dat het 'charter van Senlis' integraal gewijd is aan de moeilijkheden ondervonden bij de selectie van de Gentse schepenen, ten gevolge van het al jarenlang aanslepende conflict rond de oude schepenbank der XXXIX. Het Iepers reglement daarentegen wordt bijna terloops gepreciseerd in een plechtige oorkonde van koning Filips IV waarin de stad Ieper haar trouw aan graaf Gewijde, en dus weerstand tegen de koning, wordt vergeven en in algemene termen haar privileges bevestigd krijgt²⁵. De Ieperse bepalingen werden afgekondigd in naam van de vorst naar aanleiding van de jaarlijkse zitting van de 'renenghelle' in Rijsel in september 1301²⁶. Voor het Gentse kiesreglement liggen de gevoeligheden duidelijk anders. Dat de normaal in juli plaats grijpende zitting van het ambulante grafelijk domaniaal controle-orgaan de 'renenghelle' in 1301 later op het jaar plaats grijpt, is meer dan vermoedelijk aan het recente karakter van de Franse machtsvername toe te schrijven. In mei-juni van 1301 had Filips IV immers nog maar zijn 'Blijde Intredes' afgewerkt en het graafschap effectief in bezit genomen. Onmiddellijk daarna de administratieve geplogenheden zoals de organisatie van de 'renenghelle' verzorgen kan voor de Franse bestuurders, op zoek naar legitimatie en consolidatie van hun recente verworven machtspositie, niet de eerste prioriteit geweest zijn. Wel onder-

²⁴ Zie J. VAN LEEUWEN *De wisseling van de macht. Een onderzoek naar de betekenis van de wetsvernieuwing in Gent, Brugge en Ieper (1379-1493)*, Katholieke Universiteit Leuven, 2002, p. 190 (onuitgegeven doctoraat, een publicatie onder de titel *De Vlaamse wetsvernieuwing. Een onderzoek naar de jaarlijkse keuze en aanstelling van het stadsbestuur in Gent, Brugge en Ieper in de Middeleeuwen* wordt gepubliceerd door de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten).

²⁵ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier d'Ypres. Sources et développement de la coutume d'Ypres*, dl.2, Brussel, 1908, pp. 50-52.

²⁶ 'Actum apud Insulam in renegis. Anno Domini millesimo trecentesimo primo, mense septembris': L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes... d'Ypres*, dl.2, Brussel, 1908, p. 52.

HET CHARTER VAN SENLIS

lijnt het Ieperse reglement, analoog aan gelijkaardige maatregelen onder meer het aanstellen van Vlaamse baljuws, dat de koning zijn persoonlijk bestuur in Vlaanderen ter harte nam en zorgvuldig vermeed om zijn nieuwe 'Vlaamse onderdanen' voor het hoofd te stoten, door hen al te bruusk afwijkende administratieve geplogenheden op te leggen²⁷. De vorst was zelf niet aanwezig bij het uitvaardigen in Rijsel van het kiesreglement voor Ieper, een aanduiding te meer voor het als minder problematisch ervaren karakter van de ingreep in Ieper²⁸? Over Gent werd in Rijsel wel uitvoerig gepraat, zoals het 'charter van Senlis' in zijn narratio aangeeft: '*avons maintes fois par nous et par noz genz tretiés pleuseurs voies sus ce, et emprés moult de tretiéz la, Dieu merci, devant notre gent a Lille en noz renengues de Flandres qui offrèrent a rendre et faire droit entre les parties*'. Een verdere allusie op de onderhandelingen van Rijsel in het 'charter van Senlis' maakt duidelijk dat de dossiers daar werden aangeemaakt en in een definitieve vorm werden gegoten in aanwezigheid van de vorst, later in het jaar te Senlis²⁹. De Franse delegatie die in Rijsel tijdens de 'renenghelle' de belangen van de koning ging waarnemen is gekend, dank zij de rekeningen die voor dit deel van de regering van Filips IV bewaard zijn

²⁷ Over de 'renenghelle': R. MONIER, *Les institutions financières du comté de Flandre du XIe siècle à 1384*, Parijs, 1948, pp.58-61, recent : G. DECLERCQ, Kamer van Hoofdredeninge (12de eeuw-1795), in : W. PREVENIER, B. AUGUSTYN (ed.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997 (Algemeen rijksarchief, Studia 72), pp. 171-187. Over het bestuurlijk optreden van de koning in Vlaanderen: F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, p. 369.

²⁸ Gedurende de maand september van het jaar 1301 verbleef de vorst in het westelijk gebied van zijn koninkrijk (in de huidige departementen Sarthe, Eure en Seine-Maritime), al verplaatste hij zich opnieuw in de richting van Parijs, Rijsel blijft evenwel volledig buiten het itinerarium: E. LALOU, *Les comptes sur tablettes de cire de la chambre aux deniers*, pp. 389-417.

²⁹ '*Les queles choses noz genz, qui la estoient, recurent pour nous et en nom de nous et de puis nul ne l'ait contredit ne dissenti, et nous a qui il appartient a metre sus ce remedies, volenz et desirranz metre pais en la dite ville et fin es descorz qui on esté entre les parties et pour ce que la dite ville laquelle nous avons moult a cueur puisse vivre*', deze passage bevestigt de gegevens uit het itinerarium : de koning was zelf niet in Rijsel, maar wel in Senlis aanwezig. Met dank aan E. Lalou die deze gegevens op basis van het in de loop van 2004-2005 te verschijnen nieuwe itinerarium van Filips IV de Schone bevestigde. De stelling dat de vorst persoonlijk de 'renenghelle' zou hebben voorgezeten is daarmee weerlegd: F. FUNCK-BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, pp. 364-365.

gebleven³⁰. Het is zonder meer een imposante delegatie te noemen: de bisschop van Auxerre Pierre de Mornay, de aartsbisschop van Narbonne Gilles Aycelin en kanselier Pierre Flote. De eerste is een der invloedrijkste prelaten, gespecialiseerd in delicate internationale onderhandelingen (Aragon, 1295, Engeland 1299), en rechterhand van kanselier Flote. Wanneer deze laatste sneuvelt in Kortrijk zal Mornay hem overigens opvolgen in de hoedanigheid van 'garde des sceaux'. Mornay zal bovendien als jurist, samen met zijn collega Aycelin, de Franse delegatie vorm geven die in 1305 het aan Vlaamse kant sindsdien beruchte verdrag van Athis-sur-Orge is gaan onderhandelen. Ook in het conflict tussen Filips IV en paus Bonifatius VIII speelt Mornay een belangrijke rol. Zo mogelijk nog invloedrijker is de intellectueel en man van de Kerk, Gilles Aycelin, terwijl kanselier Flote als edelman (heer van Revel in Auvergne) naast jurist en 'garde des sceaux' ook als militair zijn vorst in de annexatie van Vlaanderen (maar ook in diens conflict met de paus van Rome) daadwerkelijk heeft bijgestaan³¹. Vermoedelijk nam ook een vierde topfiguur, Pierre de Belleperche, jurist, oud professor aan de rechtenschool van Orléans en gevierd auteur van juridische tractaten (hij zal overlijden in 1308 nadat hij twee jaar voordien op zijn beurt tot bisschop van Auxerre was gewijd) deel aan de besprekingen³². Na de eerste bijeenkomst naar aanleiding van de 'reneghelle' van september 1301 te Rijsel is, zo leert de narratio van het 'charter van Senlis', verder overleg gepleegd '*les queles choses noz genz, qui la estoient, recurent pour nous et en nom de nous et de puis nul ne l'ait contredit ne dissenti*'. De laatste zinsnede doet veronderstellen dat nog adviezen

³⁰ Men treft geen aanduidingen aan in de uitgaven van de specifieke rekeningen (voor de oorlog in Vlaanderen en het hotel) omdat ze voor 1301 niet bewaard zijn, cf. R. FAWTIER, FR. MAILLARD, *Comptes royaux (1285-1314). Tome II : comptes particuliers et comptes spéciaux ou extraordinaires*, Parijs, 1954 (*Recueils des historiens de la France. Documents financiers t. III*), passim. Wel bewaard daarentegen zijn de 'comptes du trésor' waarin persoonlijke uitgaven, onkosten voor het functioneren van het hotel en voor diplomatieke zendingen en oorlogsvoering zijn opgenomen : J. VIARD, *Les journaux du Trésor de Philippe IV le Bel*, Parijs, 1940 (*Collection de documents inédits sur l'histoire de France*), p. XLVI (voor de Franse delegatie in september 1301 in Rijsel), kol. 754-755 voor de vermelding van de drie onderhandelaars die op 4 en 5 september namens de vorst 'ad partes Flandrie' getrokken zijn. In november 1301 krijgt de bisschop van Auxerre nog een bijkomende som uitbetaald '*pro fine compoti sui de via Flandrie ad parlamentum Insule, mense septembris CCCI^o : ibidem*, kol. 797.

³¹ Algemeen zie de talrijke verwijzingen naar de drie Franse onderhandelaars in J. FAVIER, *Philippe le Bel*, Parijs, Fayard, 1978 (passim) en PH. CONTAMINE, Flot(t)e, Pierre, in : *Lexikon des Mittelalters*, IV, München, 1989, kol. 595.

³² In alle geval was ook hij bij herhaling in Vlaanderen : '*Magister Petrus de Belle Pertica, pro fine compoti sui de duabus viis in Flandriam et altera ad dies Trecenses anno CCCI^o [15 oktober 1301] et pro vadiis, per XXXVI dies, usque ad octabas Omnium Sanctorum eodem anno*' : J. VIARD, *Les journaux du Trésor de Philippe IV le Bel*, kol. 801 (betaling op 16 november 1301). Over hem, cf. J. FAVIER, *Philippe le Bel*, passim.

HET CHARTER VAN SENLIS

zijn opgevraagd vooraleer de vorst zelf, begin november, in Senlis de zaak definitief heeft gemaakt. Indien deze interpretatie wordt gevolgd, is het mogelijk deze gang van zaken te koppelen aan de opvallende vermeldingen van vergoedingen uitbetaald aan Gentse poorters in de vorm van leningen ('*pro mutuo sibi facto de mandato regis*'), door Fr. Blockmans ook als steun aan politieke partijgangers in Gent geïnterpreteerd³³. De meeste betalingen (aan Mathijs van Sint-Baafs, Wasselin en Hendrik Van der Spiegele, Volker *de Campis*, Jan Willebart en Jan Uten Boomgaard) zijn medio oktober 1301 gedateerd, een laatste betaling, aan '*Ghilebertus de Curia, burgensis de Gandavo*' (Gilbert Utenhove) op 7 november 1301, daags na de uiterste datum voor het uitvaardigen van het 'charter van Senlis'³⁴. In alle geval, deze zeven leden van het oude stadspatriciaat, maakten deel uit van de zetelende schepenen op het ogenblik dat het 'charter van Senlis' diende geïmplementeerd te worden³⁵. Ze zullen bij de ernstige troebelen die in Gent in het voorjaar van 1302 uitbraken alweer politiek, sommigen ook fysisch, geëlimineerd worden³⁶. In de aanloop naar en in de dagen volgend op het uitvaardigen van het 'charter van Senlis' had de vorst er echter nog alle belang bij, wou zijn pacificatiepolitiek ten overstaan van Gent slagen, om uitgerekend deze figuren achter de toepassing van zijn nieuwe regelgeving te krijgen. Het lijkt voor de handliggend te zijn te veronderstellen, dat betrokkenheid bij het ontwerpen van een nieuw reglement voor de selectie van schepenen behoorde tot het geheel van beweegredenen die heel wat leden van de Gentse elite tot collaboratie met het Franse bewind hebben gevoerd³⁷.

Het 'charter van Senlis' is derhalve een met zorg voorbereide ingreep in de politieke organisatie van de grootste en van het oogpunt van de koning uit potentieel meest risicovolle Vlaamse stad. De tegenstelling, in de eerste plaats met betrekking tot de betrokkenheid van de vorst en zijn administratie, met

³³ Deze uitgaven bij J. VIARD, *Les journaux du Trésor de Philippe IV le Bel*, kol. 769, 770, 772, 788. F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat*, p. 371.

³⁴ Over deze Gilbert Utenhove: F. BLOCKMANS, Peilingen nopende de bezittende klasse te Gent omstreeks 1300. I: twee typen: Gilbert uten Hove en Wouter Van der Meere, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XV, 1936, p. 503.

³⁵ Zie de lijst van Gentse schepenen: F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat*, p. 465.

³⁶ Cf. supra (noot 15), deze politieke regeling die in een politieke eliminatie van de eerste volgens de bepalingen van 'Senlis' gekozen 26 schepenen voorzag, zal overigens in de overeenkomst van Gent met de Franse gouverneur, Jacques de Châtillon worden vastgelegd.

³⁷ De motieven waarom men in het graafschap Vlaanderen circa 1300 er voor koos de partij van de Franse koning te steunen zijn uiteenlopend, meestal van banaal materiële aard, maar vooral in Gent van een doorgaans complex karakter: W. PREVENIER, Leliaards en Klauwaards voor en na 1302. Loyayteit, collaboratie en opportunisme, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, p. 138-159 (vooral hier 156).

het ongeveer gelijktijdige Ieperse reglement leert veel over wat in Gent voor de Franse bestuurders op het spel stond. Bij het Ieperse reglement was de vorst niet persoonlijk aanwezig, de teneur van de ruimere oorkonde waarin dit reglement vervat zit, een algemeen pardon, komt ook nog eens terug in een gelijkaardig stuk voor de inwoners van Pamele, dat eveneens tijdens de 'renenhelle' van september 1301 in Rijsel werd uitgevaardigd en lijkt een 'normale' bestuursdaad in de context van een recente machtswissel³⁸.

Met ingang van de regering van Filips IV is het ten andere niet meer noodzakelijk dat de koning zich ook op de plek bevindt van waaruit in zijn naam oorkonden worden uitgevaardigd³⁹. Onder de regering van Filips IV begint de Franse koninklijke kanselarij met het bijhouden van volwaardige kanselarijregisters, een late ontwikkeling in vergelijking tot wat in de pauselijke kanselarij of in die van de koningen van Engeland het geval was. De registratie is in deze aanvangsfase niet sluitend, noch volledig, wat verklaart waarom de twee stedelijke reglementen voor Ieper en Gent niet voorkomen in het desbetreffende kanselarijregister dat de jaren 1297-1303 omvat⁴⁰. Bij het systematisch doornemen van de regesten op de kanselarijregisters van Filips IV valt overigens op hoe relatief zeldzaam bepalingen en tussenkomsten met betrekking tot schepenbanken en hun functioneren en samenstelling zijn. Amper vier zaken zijn aanwijsbaar, die alle chronologisch in dat deel van de regering vallen dat na de Vlaamse oorlogen (1297-1305) dient gesitueerd. Wel hebben ze alle betrekking op schepenbanken die ofwel in het op basis van de vredesakkoorden van Athis-sur-Orge (1305) en Pontoise (1312) over te dragen Franstalig Vlaams gebied gelegen zijn, of toch tot de brede Vlaams-Picardische ruimte behoren, waar de relatie tussen lokale bestuursinstellingen en centrale macht al sinds de 'communale beweging' uit de 12de-13de eeuw problematisch was⁴¹. De in het licht van deze vaststelling twee 'vroege' reglementen, voor Ieper en Gent, ademen eenzelfde bekommernis van de Franse koning uit die aansluit bij een traditionele vorstelijke politiek terzake: een ontsporen van de communale oprispingen voorkomen en meteen de

³⁸ TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Codex diplomaticus Flandriae inde ab anno 1296*, pp. 307-309.

³⁹ G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, Parijs, 1962, p. 293.

⁴⁰ Het gaat om register JJ 38 bewaard in de Archives Nationales in Parijs, een editie in regest vorm: R. FAWTIER, *Registres du Trésor des Chartes. Tome I, règne de Philippe le Bel*, Parijs, 1958, pp. 31-32.

⁴¹ Het gaat om zaken met betrekking tot de schepenen van Abbeville (1308), Douai (1311), Esquermes (Lille, 1312) en Viesville (Saint-Quentin, 1314): R. FAWTIER, *Registres du Trésor des Chartes. Tome I, règne de Philippe le Bel*, nrs. 850-51, 1407, 1821 en 2146. Voor de vredesverdragen van Athis en Pontoise: M. BOONE, *Een verstedelijkte samenleving onder spanning. Het graafschap Vlaanderen omstreeks 1302*, pp. 72-75.

HET CHARTER VAN SENLIS

koninklijke greep op het bestuur in de steden bevestigen⁴². Het Ieperse reglement heeft weliswaar wat minder succes gekend, de meeste auteurs die zich met de verwarde evolutie van de Ieperse instellingen hebben ingelaten twijfelen, niet zonder redenen, aan de effectieve toepassing van het reglement van Filips IV. In de nacht van 29 op 30 november 1303 werden immers bij een volksoproer niet minder dan zeven schepenen en enkele raadslieden van de stad vermoord, waarna de graaf zijn invloed op de selectie van het politiek personeel herstelde⁴³.

Niet zo dus in Gent: het reglement voor vernieuwing van de stedelijke schepenbank door Filips IV in november 1301 in Senlis uitgevaardigd, heeft merkwaardig goed de tand des tijds doorstaan en heeft in al zijn inhoudelijke aspecten stand gehouden tot aan de fundamentele ingreep van Karel V in 1540, die in de zogenaamde 'Concessio Carolina' het wettelijk kader waarbinnen zijn geboortestad werd bestuurd, hervormd heeft⁴⁴. Enkel ten tijde van het institutionele en politieke intermezzo van de Calvinistische Republiek (1578-1584) werd naar de praktijk, zoals die tussen 1301 en 1540 was gegroeid teruggerepen, als onderdeel van de particularistische reactie die het centralisatiestreven van de Habsburgse vorsten wou terugschroeven en de oude orde uit de tijd van Van Artevelde in ere herstellen⁴⁵. Een fundamenteel vernieuwend aspect, het functioneren van twee schepenbanken van dertien schepenen elk die jaarlijks te vernieuwen waren, en die er voor verantwoordelijk zijn dat de bepalingen van 'Senlis' een fundamentele breuk voorstellen in vergelijking tot het voorafgaande regime van de *de facto* voor het leven aangestelde XXXIX, is zelfs tot het einde van het Ancien Régime van kracht gebleven, al werd met de jaarlijkse vernieuwing in de loop van de achttiende eeuw meer dan eens een loopje genomen⁴⁶. Het voorkomen van twee schepenbanken heeft zelfs de Franse revolutie en de annexatie bij Frankrijk overleefd, pas in 1816 werd het door het Hollandse bestuur afgeschaft.

⁴² Zie P. BOUCHERON, D. MENJOT, M. BOONE, La ville médiévale, in : J.-L. PINOL, *Histoire de l'Europe Urbaine. I de l'Antiquité au XVIIIe siècle*, Paris, Le Seuil, 2003, pp. 501-502. O. GUYOTJEANNIN, Troisième partie (1060-1285), in : Ph. CONTAMINE (dir.), *Le Moyen Age. Le roi, l'Eglise, les grands, le peuple 481-1514*, (Histoire de la France politique), Paris, 2002, pp. 199-202.

⁴³ P. TRIO, Bestuursinstellingen van de stad Ieper (12de eeuw-1500), in: PREVENIER, B. AUGUSTYN (ed.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997 (Algemeen rijksarchief, Studia 72), pp. 337-338.

⁴⁴ Over het optreden van Karel V: M. BOONE, 'Le dict mal s'est espandu comme peste fatale'. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.r. LIII, 2000, pp. 55-57 (voor het belang van de stedelijke charters en privileges).

⁴⁵ J. DECAVELE, *Bestuursinstellingen van de stad Gent*, p. 285.

⁴⁶ J. DECAVELE, *Bestuursinstellingen van de stad Gent*, p. 280-285 voor een overzicht van de evolutie en uitgebreide bespreking van de impact van de 'Concessio Carolina'.

Het fundamentele belang van de weerklink van 'Senlis' blijkt ook uit het feit dat bij de constructie van het collectief geheugen van de stad Gent, vastgelegd in de typische stedelijke vorm van eigen historiografie, de zogenaamde 'memorieboeken', het 'charter van Senlis' en de dan tot werking gebrachte twee schepenbanken, het vertrekpunt zijn voor de jaarlijkse lijsten van schepenen waarrond deze teksten zijn geconstrueerd. Analogoos aan de organische groei van andere kroniekachtige verhalende bronnen, werden de jaarlijks voortgezette lijsten met namen van schepenen geleidelijk aan aangevuld met korte notities over als belangrijk geachte historische feiten die zich in hetzelfde jaar hadden voorgedaan. Vele van dergelijke handschriften werden door particulieren en families bijgehouden, maar ook het stadsbestuur hield een dergelijk officieel register bij dat op de griffie van de schepenen van de keure berustte⁴⁷. De naam 'memorieboek' waaronder deze documenten nu bekend staan, is andermaal een creatie van de eerste uitgever uit de 19de eeuw, in casu P. C. Van der Meersch, en vermoedelijk terug te voeren op een incipit van een der handschriften in het bezit van de Sint-Pietersabdij⁴⁸. In haar systematische analyse van dit type bron is Anne-Laure Van Bruaene niet minder dan 42 nog bestaande handschriften, waarvan er 23 uit de 14de-16de eeuw dateren, op het spoor gekomen⁴⁹. Ze vormen dan ook een Gentse variant op het in vele stedelijke landschappen van laatmiddeleeuwse Europa voorkomend verschijnsel van naar de eigen stad verwijzende historiografie, waarbij vaak (maar niet noodzakelijk, de regionale vorstelijke dynastie is doorgaans het alternatief) de eigen stedelijke instellingen als referentiepunt gelden⁵⁰. Dat het 'charter van Senlis' het officiële beginpunt was voor de aanmaak van de lijsten met namen van schepenen die de ruggengraat van elk memorieboek

⁴⁷ Doorgaans wordt hiervoor het momenteel in de collecties van het Bijloke museum bewaarde exemplaar aangezien (officieel geregistreerd als behorend tot de collecties van het stadsarchief: SAG, reeks 101, nr; 1), een in opdracht van het stadsbestuur aangelegd zeer verzorgd handschrift uit de 16de eeuw. Het oudst bewaarde 'memorieboek' dateert uit de 14de eeuw en is vermoedelijk het model geweest waarop het 'officiële' memorieboek zich heeft geïnspireerd: UBG, hs. 2554. Zie hierover ook de oudere studie van J. SCHEERDER, *De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken* bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.r. XXX, 1976, pp. 39-40. Aan te vullen met wat voortaan als de studie over deze stedelijke geschiedschrijving moge gelden: A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)*, Gent, 1998 (*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXII), pp. 339-342.

⁴⁸ Over dit type bron: A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken*, pp. 49-52.

⁴⁹ A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken*, p. 59.

⁵⁰ A.-L. VAN BRUAENE, *S'imaginer le passé et le présent: conscience historique et identité urbaine en Flandre à la fin du Moyen Âge*, in: H. BRAND, P. MONNET, M. STAUB (éd.), *Memoria, communitas, civitas. Mémoire et conscience urbaines en Occident à la fin du Moyen Âge*, Sigmaringen, 2003 (*Beihefte der Francia*, 55), p. 167-180.

HET CHARTER VAN SENLIS

vormen, illustreert het constitutionele karakter dat ook tijdgenoten aan de tekst gaven.

Het grote succes van de bepalingen uit het 'charter van Senlis' ligt, zoals ik ook al elders uitgebreid heb geargumenteed, in het bewust vage karakter van de bepalingen⁵¹. In essentie wordt een reglement voor de verkiezing en het na de verkiezing van 26 schepenen opdelen in twee schepenbanken (keure en gedele) van deze 26 geselecteerden, vastgelegd. Als dusdanig reflecteert het 'charter van Senlis' de meeste gekende bepalingen die Franse koningen in de late Middeleeuwen met betrekking tot de selectie van politiek personeel in steden hebben uitgevaardigd: een door de hoogste politieke instantie, de vorst, bevestigde coöptatie binnen de regerende stedelijke elite⁵². De omstandigheden waarin het Gentse document tot stand is gekomen, namelijk als eindpunt van een reeds decennia aanslepende contestatie van een selectiesysteem dat tot een volledig vastgelopen plutocratisch regime, namelijk dat der XXXIX schepenen had geleid, hebben het hunne bijgedragen tot een zekere vaagheid in het eindproduct. Voeg daarbij de wel heel bijzondere omstandigheid van een recente 'direct rule' door de Franse kroon van een balorig en precies door stedelijke oppositie gekenmerkt graafschap en het recept voor een relatief vage tekst, waarin elke partij zich wel kon vinden, lijkt klaar. Zo draait alles rond het kiescollege van acht personen, vier aan te duiden door de stad, vier door de vorst. Deze '*prodes hommes*' mochten volgens de zowat overal geldende regels niet onderling verwant zijn tot in de derde graad, konden zelf geen schepenen worden in het onmiddellijk op hun optreden volgende jaar en dienden zich in volledige afzondering van hun taak te kwijten. Bij ontstentenis van eendracht kon een beslissing bij meerderheid van stemmen worden genomen. Wat te gebeuren stond in geval van staking van stemmen, was niet voorzien. Eens aldus 26 namen van kandidaat schepenen uit de bus zijn gekomen, worden ze in twee colleges van 13 elk ingedeeld. Het is dan aan de vorst of aan zijn vertegenwoordiger, doorgaans de baljuw, te beslissen welk van beide banken het komende jaar als schepenen van gedele, welke als de politiek meer gewicht hebbende bank van de keure zal fungeren. Is er geen vertegenwoordiger van de vorst aangeduid voor deze taak, dan is het opnieuw aan de acht kiesheren om, eventueel bij meerderheid, deze taakverdeling op zich nemen. Op het eerste gezicht heeft de vorst of zijn vertegenwoordiger meer kans dan de stedelijke elite om op het selectieproces te wegen. Hij kon immers twee keren het proces beïnvloeden: bij het aanstellen van zijn kiesheren en bij het definitief toewijzen van de bevoegdheden door uit te maken welk team van dertien gelukkigen welke schepenbank zou vormen, met de politiek zwaarder wegende bank van de keure als hoofdprijs. Het verklaart wellicht waarom in de herhaalde conflicten over het concreet selecteren van de schepenen de vorsten, vooral de Bourgondische hertogen bij herhaling zouden aandringen op

⁵¹ M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen*, pp. 33-36.

⁵² Zie in het algemeen, de beschouwingen terzake van B. CHEVALIER, *Les bonnes villes de France du XIVe au XVIe siècle*, Paris, 1982, pp. 205-206.

het respecteren van de letter van de wet, in dit geval de letterlijke bepalingen zoals die in het 'charter van Senlis' te lezen waren. In de vrede van Gavere van 1453 heeft hertog Filips de Goede het nadrukkelijk over '*la forme et teneur du privilege du roy Philippe de l'an mil trois cens et ung*', wanneer hij de selectie van het Gentse politieke personeel ter sprake bracht, een der conflictlijnen naast het beter gekende fiscale dispuut over het al dan niet invoeren van een zoutgabelle, waar het in deze directe en militaire confrontatie tussen stad en vorst over ging⁵³. In de vrede van Cadzand, in 1492, volgende etappe in de confrontatie tussen stedelijk particularisme en vorstelijke centralisatie, zal deze eis nogmaals opduiken⁵⁴. Paradoxaal op het eerste gezicht, zal in de tussentijd meer bepaald in het specifieke 'grote privilege' voor Gent van 11 februari 1477 ook de stad aandringen op het volle respect van het charter van Senlis '*naer tinhoud van den privilege van den coninc Philips*' evenwel met deze belangrijke aanvulling '*also zij van ouden tijden gecostumeert hebben van doene*'⁵⁵. De privileges van 1477, waarvoor dit Gentse charter als een lokale aanvulling geldt, worden na lange tijd eerder negatief beoordeeld te zijn geweest, nu beschouwd als de eerste echte constitutionele tekst voor het geheel van de Nederlandse gewesten die door het optreden van de Bourgondische hertogen verenigd waren⁵⁶. Dat ook in dit corpus van teksten naar het 'charter van Senlis' wordt gerefereerd is van grote betekenis: het blijkt andermaal het referentiepunt te zijn, ook voor de stedelijke partij en het stedelijk particularisme, wanneer de netelige kwestie van de selectie van de schepenen ter sprake komt. Het valt op hoe gretig dit stedelijk particularisme zich, schijnbaar terloops, in zijn aanslepend conflict met de hertogen van Bourgondië beriep op een 'koninklijk' privilege. De ambitie waarmee de hertogen zelf een koningstitel nastreefden in concurrentie met hun koninklijke neven uit de heersende Franse dynastie der Valois, wordt daardoor uiteraard nog eens met haar falen geconfronteerd. Toch is de toevoeging en verwijzing naar de gewoontes 'costuimen' die zich in de loop der tijden op de concrete toepassing van het 'charter van Senlis' hebben geënt niet zomaar toevallig en zeker niet onschuldig. In de loop der veertiende eeuw, met onmiddellijke ingang in de jaren volgend op de Vlaamse overwinning van 1302, heeft zich namelijk de praktijk ontwikkeld om in de schepenbanken van alvast de grote Vlaamse steden ook ruimte te voorzien voor de vertegenwoordigers van

⁵³ Over de Gentse opstand tegen Filips de Goede, zie het boek van mijn leerling J. HAEMERS, *De Gentse Opstand 1449-1453*, Kortrijk 2004 (reeks *Standen en Landen CV*). Voor het citaat uit de 'vrede van Gavere': L.P. GACHARD, *Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique*, dl. 2, Brussel, 1834, p. 146.

⁵⁴ W.P. BLOCKMANS, *Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492 d'après des documents inédits*, in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CXL, 1974, pp. 361-362 (art. 5).

⁵⁵ Editie van dit stuk door V. VANDER HAEGHEN, *La charte donnée aux Gantois par Marie de Bourgogne en 1477*, in: *Mélanges Paul Frédéricq*, Brussel, 1904, p. 276.

HET CHARTER VAN SENLIS

ambachten, die in de conflicten rond 1302 hun maatschappelijke en vooral politieke doorbraak hadden gerealiseerd. Deze praktijk is na decennia van sociale strijd en dito institutionele verwarring circa 1360 gestabiliseerd met in enkele gevallen een zeer gedoseerde vertegenwoordiging bestaande uit vaste plaatsen die voor bepaalde ambachten of voor groepen van ambachten vaak behorend tot eenzelfde economische sector (bouwsector, lederbewerking, confectie enz.) in elke schepenbank werden voorbehouden⁵⁷. In het geval van Gent was deze evolutie erg uitgesproken en leidde vanaf 1360 tot aan het ingrijpen van Karel V in 1540, tot het regime van de Drie Leden (poorterij, lid der 53 kleine neringen en lid van de weverij), dat op een vaste gedoseerde wijze de schepenbanken onder zich verkavelde⁵⁸. Uitgerekend daarin school de kracht van het 'charter van Senlis': het liet dergelijke interpretatie toe, of sloot ze in elk geval niet uit, wat verklaart waarom de stad ook zonder probleem het 'charter van Senlis' tot onderdeel van haar constitutioneel patrimonium maakte.

Over de toepasbaarheid van de notie 'constitutie' voor de Vlaamse steden is al heel wat inkt gevloeid. Van Caenegem besluit dat in tegenstelling tot Engeland, met de '*Magna Charta Libertatum*' van 1215 of van het hertogdom Brabant waar in opeenvolgende teksten, het zogenaamde Charter van Kortenberg (1312), gevolgd door de Blijde Inkomst (1356), de 'constitutionele' verhouding tussen heerser en onderdanen tentatief werd vastgelegd, het graafschap Vlaanderen voor 1477 geen vergelijkbare tekst met een 'universeel' karakter heeft zien tot stand komen⁵⁹. Vlaanderen evolueerde derhalve niet zozeer naar een rechtsstaat, maar experimenteerde in zijn woorden met 'het ideaal van de rechtsstad'⁶⁰. In dergelijke context worden aparte oorkonden die essentiële aspecten van het politieke en publieke leven regelen, de

⁵⁶ In de woorden van de recente uitgever van de teksten: W.P. BLOCKMANS, *La signification 'constitutionnelle' des privilèges de Marie de Bourgogne (1477)*, in: W.P. BLOCKMANS, (ed.), *1477. Le privilège général et les privilèges régionaux de Marie de Bourgogne pour les Pays-Bas*, Kortrijk, 1985 (*Standen en Landen, LXXX*), p. 506-514.

⁵⁷ W.P. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel, 1978 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. XL, nr. 90), pp. 72-81.

⁵⁸ Ik heb de werking van dit regime elders uitvoerig beschreven: M. BOONE, *Gent en de Bourgondische herten*, pp. 36-93.

⁵⁹ Over dit verschil tussen Vlaanderen en Brabant, zie reeds: R. VAN UYTVEN, W. BLOCKMANS, *Constitutions and their application in the Netherlands during the Middle Ages*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, XLVII, 1969, pp.399-424 (ook herdrukt in de reeks *Studia Historica Gandensia*, nr. 124).

⁶⁰ R.C. VAN CAENEGEM, *Democratie en rechtsstaat in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen*, in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, LXI, 1993, pp. 214-215. Zie ook in het algemeen zijn verzamelde opstellen over o.m. dit onderwerp: R.C. VAN CAENEGEM, *Law, history, the Low Countries and Europe*, Londen, 1994, passim.

'keuren' in de eerste plaats, maar ook reglementen betreffende de vernieuwing van politiek personeel, zoals het 'charter van Senlis' een surrogaat constitutie en worden ze dan ook als dusdanig in de politieke praxis beschouwd. Aldus geschiedde in de context van het conflict dat de stad Gent met de eerste Bourgondische hertog, Filips de Stoute, in de jaren 1400-1402 uitvocht. Alles draaide om de manier waarop bepaalde Gentse privileges aangaande het Gentse poorterschap werden geïnterpreteerd en de wijze waarop de hertog gemeend had dit te mogen doen. Het conflict steeg ten top nadat de stad een van de topambtenaren van de vorst, soeverein-baljuw Jacob van Lichtervelde had verbannen. Laatstgenoemde had kort voordien zelf een Gents poorter, Lieven Verpeerenzone, laten executeren zonder eerst de Gentse schepenen in deze zaak te kennen. In een proces-verbaal, opgemaakt op 26 maart 1401 ten behoeve van de Bourgondische administratie, wordt uitgebreid met alle details over de betrokken oorkonden en privileges (ook hun vormelijk uitzicht en de zegels) ingegaan op de manier waarop de Gentenaren aan een onderzoekscommissie bestaande uit gezanten van de Franse koning, Karel VI en van de hertog zelf, hun oorkonden in het Gentse belfort hebben getoond⁶¹. Tijdens de grote opstand van Gent tegen Filips de Goede werden, in 1451, door de 'revolutionaire' kapiteins van Gent verschillende eerbiedwaardige oorkonden en privileges processie-gewijs uit het stedelijk archief in het belfort gehaald en in vertaling voorgelezen en getoond aan de massa verzameld op de Vrijdagmarkt. Onder deze privileges, een oorkonde van Filips IV uit 1296 waarin deze beloofde Gent in bescherming te zullen nemen⁶². Een ander voorbeeld van hoe privileges ook vormelijk een symboolfunctie hadden in het concrete politieke bedrijf, biedt de episode van zowel de 'Koop van Vlaanderen' en het 'Calfvel' in 1539, dramatische hoogtepunten van de opstand van Gent tegen Karel V. In het eerste geval ging het om een 'invented tradition', een zogenaamd koninklijk privilege, in werkelijkheid onbestaand, dat op duistere wijze uit het stadsarchief zou verdwenen zijn, wat tot algemene opwinding en daden van repressie voerde. In het tweede geval gaat het om een gehaat stuk, want het resultaat van Karel V's Blijde Intrede van 1515, waarin hij de herbevestiging van zowel de vrede van Gavere (1453) als van Cadzand (1492) – twee officiële en reëel bestaande teksten die het stedelijk

⁶¹ Het proces-verbaal in kwestie is uitgegeven bij M. BOONE, *Particularisme gantois, centralisme bourguignon et diplomatie française. Documents inédits autour d'un conflit entre Philippe le Hardi, duc de Bourgogne et Gand en 1401*, in : *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CLII, 1986, pp. 65-70. Het gaat onder meer om volgende oorkonden: het groot privilege van Gewijde van Dampierre uit 1297 en het bekende privilege voor Gent van koningin Mathilde uit 1191.

⁶² P. ARNADE, *Realms of Rituals. Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent*, Ithaca-London, 1996, pp. 110-111. De bewuste scene wordt door een tijdgenoot weergegeven, met uitgebreide parafrase in het Middelnederlands van de bewuste tekst (het Franse origineel bevindt in de charterverzameling van het Gentse archief, nr. 209): V. FRIS (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, dl. 1, Gent, 1901, p. 196.

HET CHARTER VAN SENLIS

particularisme gevoelig terugdrongen - liet vastleggen⁶³. Op 3 september 1539 werd het 'Calfvel' publiek door de twee Gentse overdekens en door twee schepenen in stukken gescheurd, waarna de massa zich van de restanten van de oorkonde meester maakte. Sommigen aten zelfs fragmenten van het 'Calfvel' op, anderen staken het als een politiek symbool op de hoed. Het in realiteit aantasten van oorkonden met een politiek niet correcte inhoud, was uiteraard geen Gents, laat staan een Vlaams verschijnsel, het behoorde in zekere zin tot het repertoire van opstandige bewegingen in de late Middeleeuwen en het Ancien Régime⁶⁴. Het zal tegen de achtergrond van dergelijke 'tradities' van opstandigheid en van het tastbaar maken van politieke opties, zo goed als geen verwondering wekken indien ook in de geschiedenis en het wedervaren van het 'charter van Senlis' gelijkaardige momenten opduiken. Vermits ze ook hun weerslag hebben gehad op zowel de tekstoverlevering als op de intrinsieke betekenis van de oorkonde, hebben we de twee meest dramatische episodes een aparte behandeling gegeven.

3. Het 'charter van Senlis' geconfirmeerd en gecontesteerd : 1313, 1469

Een eerste gelegenheid waarbij het 'charter van Senlis' in het vizier kwam van de politieke kemphanen die de stad Gent en het grafelijk gezag in de late Middeleeuwen hoe dan ook waren, deed zich voor in het jaar 1313. Kort voordien immers was in augustus 1311 een poging tot 'stadsgreep' van gezeten burgers, omschreven als de 'poortერი', in vele gevallen directe erfgenamen van de families van 'erfachtige lieden' die voor 1302 het politieke bedrijf in Gent hadden gedomineerd en gemonopoliseerd, neergeslagen door een alliantie van vollers en wevers. De toenmalige graaf, Robrecht van Bethune, was verplicht geworden met zijn medestanders de stad te ontvluchten, maar sloeg terug: de verzoening met Gent op 10 oktober 1311 voorzag een boete en een symbolische onderwerping van de stad aan de graaf. Een nieuwe instelling, de Raad van Vijftig, een aan de bestaande Grote Raad gegeven radicale invulling werd afgeschaft, net als het buitenpoorterschap⁶⁵. Het jaar daarop aanvaardde

⁶³ P. ARNADE, Privileges and the Political Imagination in the Ghent Revolt of 1539, in: M. BOONE, M. DEMOOR (eds.), *Charles V in Context: the Making of a European Identity*, Brussel, 2003 (VUB press, werken uitgegeven door de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Gent), p. 113-120.

⁶⁴ In Brugge bijvoorbeeld werd tijdens de opstand van 1411 het 'Calfvel' een fors gecontesteerde inperking van de stedelijke voorrechten daterend uit 1407 ook door ambachtsdekens met de tanden vermalen: J. DUMOLYN, *De Brugse opstand van 1436-1438*, Kortrijk, 1997, (*Standen en Landen, CI*), pp. 139-140. Algemeen: Y.-M. BERCÉ, *History of Peasant Revolts*, Ithaca (Cornell univ. press), 1990, passim en W. TE BRAKE, *Shaping history. Ordinary people in European politics, 1500-1700*, Berkeley-London, 1998, passim.

⁶⁵ Voor deze episode zie: W. PREVENIER, M. BOONE, *De 'stadstaat'-droom*, p. 82-83 en V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1913, pp. 60-61.

graaf Robrecht het voor hem ongunstige verdrag van Pontoise, waarin Vlaanderen de toezegging deed om voorlopig de Franstalige kasselrijen van Rijsel, Dowai en Oorschie aan de Franse kroon af te staan. Gent verklaarde zich op 31 juli 1313 akkoord met dit verdrag. Maar de Franse militaire dreiging was daarom niet weg en zou in de jaren 1313-1314 de geesten beheersen. In deze context heeft de graaf er, net als de Franse vorst in 1301, voor gekozen om alvast in de grootste stad van zijn graafschap de geesten niet nog meer te verhitten en de altijd delicate kwestie van de selectie van de nieuwe schepenen te regelen, door het 'charter van Senlis' in een plechtige publieke zitting te laten confirmeren. In een al even plechtig vidimus, gedateerd 1 december 1313, heeft hij aldus, bezorgd om wat hij in het bewuste stuk als volgt omschrijft: *'Pour ce ke aukunes gens, rewardans et pourquerans leur propre proffit singulier, ariere mettans le public utiliteit de no dicte ville de Gand et de tous inhabitants en icelle communement, se soient travellié et travaillent de rameneir le gouvernement delle ville a l'estat et poins anciens des dix trenteneuf et de oster et abatre l'ordinance desus dite'* het charter van Senlis na uitvoerige consultatie laten bevestigen⁶⁶. Nadrukkelijk wordt daarbij gewezen op de gevaren die een eventuele terugkeer naar de situatie van voor 1301 inhield: *'pour chou ke nous trovons et veons en la dicte ordinance le proffit et l'utilitey de no ville et de noz gens desus dites, et ke nous veons aussi les descors, hayines et perils desus dis, ki dou gouvernement des trenteneuf avevoient au temps devant les guerres de Flandres les quels descors et perils seroient et sont encore au temps de orendroit apparans evidament de avenir autant et plus que devant se il estoient remis en leur point'*. Voor de tijdgenoten en direct betrokkenen, had het 'charter van Senlis' derhalve, in tegenstelling tot het gelijkaardige Ieperse privilege zijn deugdelijkheid in de concrete toepassingen van het vernieuwen van de schepenenbanken bewezen. De graaf neemt hier, in navolging van de Franse vorst zelf trouwens, zoals blijkt uit de arenga van het 'charter van Senlis' de bekommernis om het algemeen belang, in tegenstelling tot het particuliere belang *'leur propre proffit singulier'* over. Politieke orde wordt verbonden aan morele overwegingen: het nastreven van harmonie en algemeen welzijn staat voorop, burgerlijke idealen dus, die in dit tijdsgewricht van het midden van de 13de naar de vroege 14^{de}

⁶⁶ SAG, reeks 93, nr. 3, f° 105v°-106r°. Het vidimus wordt beschreven bij CH. L. DIERICK, *Mémoires sur la ville de Gand, sur le droit public et politique de la ville de Gand, depuis son institution en commune jusqu'au règne de Charles-Quint*, dl. 1, Gent, 1814, p. 183 die er in voetnoot aan toevoegt dat het stuk niet terug te vinden is, ofschoon 'porté sur la liste des chartres qui ont été déposées dans le Befroi de Gand'. Verder wordt het ook aangehaald bij L.A. WARNKOENIG, A.E. GHELDOLF, *Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques*, dl. 3, Brussel, 1846, p. 130 (naar het Duitse origineel : *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305*, Tübingen, 1836, II, p. 63).

HET CHARTER VAN SENLIS

eeuw toe, zowel bij Italiaanse auteurs als Albertanus van Brescia als in ‘vertaling en parafrase’ in de middelnederlandse stedelijke literatuur opduiken⁶⁷. En dan volgt een zeer merkwaardige beschrijving van een publieke zitting waarbij, in aanwezigheid van de graaf op het Sint-Veerleplein voor het Gravensteen de hele Gentse politieke gemeenschap, in vergadering bij elkaar geroepen met publieke omroepen en klokkengelui, het ‘charter van Senlis’ aanvaardt en bevestigt en zich engageert om in de bepalingen van het charter de toekomstige procedure voor het selecteren van de Gentse schepenen vast te leggen⁶⁸. Het mondelinge karakter van het hele gebeuren kan verwondering wekken, het is geenszins een breuk met de traditie, maar verwijst naar zowel de wordingsgeschiedenis van een groot deel van de oude wetgeving, als naar een collectieve procedure die de hele stedelijke gemeenschap engageert⁶⁹. Politieke praxis is in de laatmiddeleeuwse steden overigens ook en vooral een zaak van mondelinge communicatie. Het publiek was uiteraard met de formule van de prediking vertrouwd, de bedelorden hadden op dat vlak de bestaande christelijke tradities nog verfijnd en vooral naar een stedelijk publiek uitgebouwd, maar ook in het puur politieke vlak was de mondelinge communicatie zeer nadrukkelijk aanwezig. Zowat alle grote stedelijke bewegingen van de vroege 14de eeuw werden door het optreden van stadstribunen gekenmerkt: Pieter De Coninck in Brugge, later Jacob van Artevelde in Gent, Etienne Marcel in Parijs of Cola di Rienzo in Rome. Politieke mobilisatie geschiedde in de grote middeleeuwse steden via het gesproken woord en het beheersen van een volksmassa⁷⁰.

Kon het ‘charter van Senlis’ in 1313, net als in 1301, nog uitdrukking geven aan gemeenschappelijke belangen van stad en vorst, dan lag dit ruim anderhalve eeuw en heel wat Bourgondisch ‘staatsvormend’ geweld later duidelijk anders. De militaire nederlaag van Gent tegen hertog Filips de Goede op het slagveld van Gavere, in 1453, had reeds duidelijk aangegeven waar de klemtoon voortaan lag. De publieke vernedering van de Gentenaren en de toren-

⁶⁷ J. REYNAERT, Geadresseerde en geïntendeerd publiek in de *Dietsche Doctrinale*, in: C. DE BACKER (ed.), *Cultuurhistorische caleidoscoop aangeboden aan prof. dr. Willy L. Braekman*, Gent, 1992, pp. 461-476.

⁶⁸ SAG, reeks 93, nr. 3, f° 105v°-106r° : ‘A le parfin, nous eschevins et cons-eillieres et tous chiaus du commun grans et petis de no dicte ville de Gand, appelleis et assambles pour che publicement et sollempnelement par puble cri et son de clocke al usage et a le costume ke on a de eaus a apeleir et assambleir en teil cas ou samblaule sour le place devant no chasteil de Gand en le presence de nous a le requeste, prijere et supplication de eaus tous ensamble communement, nous nos assencimes a le dite ordenance estre et demourer perpetuelment de par nous en no dite ville’.

⁶⁹ Voor het eerste aspect, cf. het recente overzicht van hoe en onder welke invloed wetgeving is tot stand gekomen in de geschiedenis der Lage Landen: J.-M. CAUCHIES, “Oyez et faites paix...” De Baudouin de Constantinople à Joseph II: six siècles de législation aux anciens Pays-Bas, in: *Académie Royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres, 6e série, tome XIV*, 2003, pp. 287-292.

⁷⁰ M. BOONE, *Een verstedelijkte samenleving onder spanning*, p. 66.

hoge boete, samen gebracht in het stilaan bekende tweeluik van 'amende prouffitable' en 'amende honorable', maakten duidelijk dat, na Brugge in 1438, nu ook de grootste stad van het graafschap onder het juk van de Bourgondische machthebbers doormoest⁷¹. Bij de eerstvolgende directe confrontatie met de nieuwe, ambitieuze en op politieke communicatie verslingerde hertog Karel de Stoute, zou ook het 'charter van Senlis' als symbool van de stedelijke constitutie in de klappen delen. Op 28 en 29 juni 1467 hield de hertog zijn 'Blijde Intrede' in Gent. Deze intrede viel samen met een der meest uitgesproken manifestaties van stedelijke identiteit, de jaarlijkse processie van de lokale heilige bij uitstek, sint Lieven, wat voor heel wat politieke heibel zorgde⁷². De daarop volgende repressie verliep in verschillende fazen, een eerste publiek pardon (in de hertogelijke residentie in Brussel op 8 augustus 1467), het opleggen van een minutieuze hervorming van de financiële werking van de stedelijke instellingen, gekend als de 'restrictie' en uiteindelijk een grootscheepse geënceneerde vernedering van de stad, andermaal in het hertogelijk paleis in Brussel, ditmaal op 8 januari 1469⁷³. Kort voordien had Gent zich reeds in een plechtige oorkonde, gedateerd 2 januari 1469, akkoord verklaard met de door de vorst opgelegde voorwaarden, waaronder het klassieke repertorium van straffen: afstaan van de banieren, het sluiten van bepaalde stadspoorten. Daar bovenop werd naar het 'charter van Senlis' verwezen: de Gentenaren beloofden plechtig, zoals vastgelegd in de bepalingen van de vrede van Gavere, zich aan de strikte en letterlijke interpretatie van de tekst te zullen houden, dus zonder de doorheen de jaren gegroeide gewoontes. Bij de eerstvolgende vernieuwing van de Gentse schepenbank zal hertog Karel de Stoute overigens duidelijke en persoonlijke

⁷¹ Algemeen, zie de studie van J. HAEMERS aangekondigd in noot 53 en verder naar aanleiding van het herdenkingsjaar 550 jaar slag van Gavere: M. BOONE, J. HAEMERS, P.-J. LACHAERT, *Gavere 1453: feiten en verhalen*, Zottegem, 2003, gebundelde overdruk uit *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, XI, 1993, pp. 207-254.

⁷² Een reconstructie van de feiten en een antropologisch geïnspireerde interpretatie biedt: P. ARNADE, *Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent entry of 1467*, dans: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.s. XLV, 1991, pp. 69-94.

⁷³ Ik heb het wetgevend luik van deze repressie, de zogenaamde 'restrictie' die Karel aan Gent oplegde elders uitgebreid behandeld (zie aldaar voor het geheel van de repressieve maatregelen): M. BOONE, *Législation communale et ingérence princière: la 'restriction' de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)*, in: J.-M. CAUCHIES, E. BOUSMAR, *'Faire bans, edictz et statuz': légiférer dans la ville médiévale. Sources, objets et acteurs de l'activité législative communale en Occident, ca. 1200-1500. Actes du colloque international tenu à Bruxelles les 17-20 novembre 1999*, Bruxelles, 2001, (Publications des Facultés universitaire Saint-Louis, vol. 87), pp. 139-151. De akte van de 'restrictie' zelf is uitgegeven bij: V. FRIS, *La restriction de Gand (13 juillet 1468)*, dans: *Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 31, 1923, p. 76 e.v.

HET CHARTER VAN SENLIS

instructies terzake laten overhandigen, zowel aan zijn vertegenwoordigers, commissarissen voor de wetsvernieuwing, ter plekke, als aan de Gentse schepenen en raadheren⁷⁴. Wat de oorkonde zelf betrof: *'lequel privilege nous avons remis et remettons es mains de notre dit seigneur pour en estre fait et ordonné selon son plaisir et volonté touchant le dit renouvellement et creation de la dicte loy'*⁷⁵. De wilsbeschikking van de hertog kreeg zijn beslag in de plechtige zitting in Brussel op 8 januari 1469, die de historiografie is ingegaan omdat de hofkronikeur *'indiciaire'* Georges Chastellain, zelf van Gentse afkomst, haar als eerste onder de door hem voorgestelde twaalf *'Magnificences'* van de hertog bekendheid heeft gegeven. Karel de Stoute was zeer gesteld op vergelijkingen met mythische en reële figuren uit de oudheid en het is duidelijk dat in hoofde van hofschrijver Chastellain de referentie naar de werken van Hercules aanwezig was⁷⁶. Tot de andere *'magnificences'* worden gerekend: het huwelijk van de vorst met Margareta van York (Brugge, 1468), kapittels van de Orde van het Gulden Vlies (Brugge, 1468, Valenciennes, 1473), de topontmoeting met keizer Frederik III in Trier (1473), Karel als voorzitter van het Parlement van Mechelen (1473), het beleg van Neuss (1475) enz. Uitgerekend op deze eerste onder de *'magnificences'*, de onderwerping en vernedering van Gent, staat het *'charter van Senlis'* centraal. Overigens, de uitgebreide dorsale notitie op de rugzijde van het origineel is een verslag van de bijeenkomst van 8 januari 1469 in Brussel. In de woorden van Chastellain: *'fit convenir Gantois à coutes et à genoux devant lui, à tout leurs privilèges, et, en presence d'eulx, les coppa et deschira à son plaisir, ce qui est de perpetuel recort et non oncques veu le pareil'*⁷⁷. In werkelijkheid was het niet Karel zelf, noch zijn kanselier (op dat ogenblik Pierre de Goux)

⁷⁴ A. GREVE, E. LEBAILLY, *Comptes de l'argentier de Charles le Téméraire, duc de Bourgogne. Volume 2-année 1469. Le registre CC 1924 des Archives Générales du Royaume, Bruxelles, Paris, 2002, (Recueil des historiens de la France, documents financiers et administratifs, tome X), p. 147 (n° 564).*

⁷⁵ ADN, B 1609 (14e reg. des chartes), f° 23r°-24v°, in de voorafgaande dagen waren boden namens de stad Gent hun akkoord met de hertogelijke eisen gaan overbrengen: W. PARAVICINI, S. DÜNNEBEIL, H. KRUSE, *Der Briefwechsel Karls des Kühnen (1433-1477). Inventar Teil I*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern, 1995, p. 346. De akte in kwestie is in Nederlandse versie geparafraseerd overgenomen in V. FRIS (ed.), *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, dl. 2, Gent, 1904, p. 219.

⁷⁶ In de zaal van het paleis Coudenberg waar de ceremonie plaats vond, waren overigens tapijten met verwijzingen naar klassieke heldendaden aangebracht. Over deze *'magnificence'*: P. ARNADE, *City, State, and Public Ritual in the Late-Medieval Burgundian Netherlands*, in: *Comparative studies in society and history*, 39, 1997, p. 300 e.v. En meer specifiek nog: W. PARAVICINI, *Die zwölf 'Magnificences' Karls des Kühnen*, in: G. ALTHOFF, *Formen und Funktionen öffentlicher Kommunikation im Mittelalter, (Vorträge und Forschungen LI)*, Stuttgart, 2001, p. 319-395 (de eerste wordt behandeld op pp. 323-327).

⁷⁷ Aangehaald en geciteerd bij: W. PARAVICINI, *Die zwölf 'Magnificences'*, p. 323.

zoals aangegeven bij Philippe de Commynes andere ooggetuige van het gebeuren, maar eerste secretaris en audiencier, Jean Gros die het 'charter van Senlis' publiek bij deze gelegenheid cancelleerde⁷⁸. Aan Gentse zijde viel 'de eer' om het privilege aan de vorst te overhandigen toe aan stadspensionaris Boudin Goethals⁷⁹. Commynes had het wel juist voor, wanneer hij stelde dat de hertog slechts één Gents privilege heeft laten cancelleren (door inkervingen de rechtsgeldigheid annuleren) en alle andere heeft laten terug bezorgen. De zorgvuldige registratie van de Bourgondische archiefdiensten, onderdeel van de Rijkselse Rekenkamer, laat toe het wedervaren van het 'charter van Senlis' te reconstrueren. Eind januari 1471 (n.s.) wordt een inventaris opge- maakt van de '*lettres, chartres et autres qui estoient en la chambre des comptes a Lille en ung sacq et illec envoyees a diverses fois pour mettre ou tresor des chartres et lettres de monseigneur le duc de Bourgoigne, conte de Flandres en son chastel a Lille*'⁸⁰. Aan het einde van deze deelinventaris

⁷⁸ De betrokken passage bij Commynes die een hele beschouwing over de inhoud van het charter van Senlis ten beste geeft (het wordt door hem omschreven als '*en cassa ung qu'ilz avoient qui estoit touchant leur loy*', voor het overige begrijpt hij niet veel van de inhoud, want hij stelt het voor alsof de vorst slechts vier schepenen kan aanstellen en de stedelingen de overige 22): PH. DE COMMYNES, *Mémoires* (ed. J. BLANCHARD), Paris, 2001, p.179. Over Jean Gros : de naam komt sinds het midden van de 15de eeuw veelvuldig voor onder Bourgondische hoogwaardigheidsbekleders, het gaat dan ook om een zeer kenmerkende ambtenarenfamilie die geleidelijk naar de directe omgeving van de vorst doortoette. Jean Gros III werd ca. 1434 geboren, wordt secretaris en audiencier van Karel van Charolais en zal in deze functie bevestigd worden eens Karel de Stoute effectief hertog wordt. Jean Gros III, oorspronkelijk van Bourgondische origine zal zijn meester trouw blijven, betrokken zijn bij alle grote gebeurtenissen en onderhandelingen van de regering en in 1477 als velen van zijn ambtsgenoten door de particularistische reactie vervolgd worden. Hij slaagt er in uit handen van de Gentenaren te blijven wat hem het leven redt, na een korte arrestatie in Mons, herneemt hij enkele functies onder Maria van Bourgondië (tresorier van het Gulden Vlies onder meer) maar de lokroep van Bourgondië wordt te sterk, in 1483 breekt hij met Maximiliaan en vervolgt zijn carrière in dienst van Lodewijk XI in Dijon. Zijn dienst aan de Bourgondische staat heeft een indrukwekkend patrimonium opgeleverd (o.m. een hotel in Brugge waarin in 1488 Maximiliaan wordt gevangen gehouden), hij behoorde ook tot de klanten van Rogier vander Weyden (waardoor we ook zijn portret kennen, nu in het Art Institute van Chicago), zie o.m. J. BARTIER, *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire*, Brussel, 1955 (Kon. Academie van België, Klasse der Letteren, verhandelingen boek L afl. 2), pp. 372-381.

⁷⁹ Zie de uitvoerige beschrijving van het hele gebeuren bij V. FRIS, La restriction de Gand (13 juillet 1468), in: *Bulletin de la société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 31, 1923, pp. 74-75. Ook L. P. GACHARD, Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand, in: *Mémoires de l'Académie royale de Belgique*, XXVII, 1852, p. 7 verhaalt deze gebeurtenis en stipt ook aan hoe de Gentenaren, op hun beurt, tijdens de reactie na het vernemen van het overlijden van Karel de Stoute in 1477 zijn 'restrictie' en de vrede van Gavere aan eenzelfde lot onderwierpen.

⁸⁰ ADN, B 114, f° 273 r°.

HET CHARTER VAN SENLIS

(samen ingebonden met andere inventarissen van de Rekenkamer) volgt nog een verklaring van Alart de la Porte, die tijdelijk als vervanger van Berthelemy Trotin, 'garde des chartres' (sic) optrad en de in de voorafgaande inventaris opgenoemde oorkonden aan de oorkondenschat van de vorst heeft toegevoegd⁸¹. Tot deze in de inventaris van 1471 opgenomen oorkonden behoorde in de eerste plaats ons stuk, dat tot in de kleinste diplomatische details (oorkonder, datum, zegel, dorsale notities) wordt beschreven en dat kan worden geïdentificeerd als het stuk dat de Gentenaren in januari 1469 aan de hertog hebben overhandigd en dat door hem is gecancelleerd⁸². Een apostille in de rand van deze inventaris verwijst naar de registratie van het stuk in een der 'registre des chartres' door de Rekenkamer bijgehouden en met aanvang in september 1469⁸³.

Daarmee was aan het rondreizen van het origineel exemplaar van het 'charter van Senlis' nog geen einde gekomen. In de loop van de bezetting door het leger van Lodewijk XIV van grote delen van de toenmalige Zuidelijke Nederlanden, en de annexatie van Rijsel, werden zowel in de geconfisqueer-

81 ADN, B 114, f° 281v°: '*ayant souzbz moy par ordonnance d'icellui seigneur les clefz du dit tresor des chartres pour y besoingnier et entendre en absence de maistre Berthelemy Trotin, garde des dites chartres, confesse avoir eues et receues de messeigneurs des dis comptes et icelles prometiz mettre au dit tresor des chartres ou chastel de Lille a la conservacion et seurté de mons. le duc*', gedateerd 1 februari 1417 (n.s.). Over de betrokken ambtenaren, Alard van der Poorten en Berthelemy Trotin: J. DUMOLYN, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen-Apeldoorn, 2003 passim (CD rom sub verbo Alart de la Porte). De Rekenkamer als archiefinstelling: J. DUMOLYN, *De Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel. Gewestelijke overheidsinstellingen als instrumenten van de centralisatie (1419-1477)*, Brussel, 2002 (*Algemeen Rijksarchief, Studia 94*), pp. 164-168.

82 ADN, B 114, f° 273 r°: '*Unes lettres en parchemin donnees a Senliz l'an mil CCC et I ou mois de novembre de Phelippe, roy de France lors regnant, sur le fait, fourme et maniere de la creacion et renouvellement de la ville de Gand, par lesquelles lettres qui sont seelees de son grant seel en laz de soye et cire verd, le dit roy Phelippe conferma a ceulx de Gand leurs privileges es choses dont il n'estoit lors debat ne question entre eulz etc. Lesquelles lettres furent par les dis de Gand delivrees ou mois de janvier l'an mil IIII^CLXVIII a monseigneur le duc Charles de Bourgogne, conte de Flandres, lequel en la presence des deputez des dis de Gand les fist preste-ment casser et chanceller, ainsi qu'il est escript en noté sur le doz des dictes lettres. Icelles lettres signeez au doz J'*'.

83 Ook de verwijzing naar het folio binnen dit register stemt overeen met de nog bestaande realiteit: het is effectief op f° 21 van het '14de registre des chartes' over de jaren 1469-1475, dat de integrale transcriptie van het 'charter van Senlis', inclusief van het in 1469 op de rug van het stuk aangebracht proces verbaal van de zitting in Brussel waar het stuk werd gecancelleerd, is terug te vinden: ADN, B 1609, f° 21r°-v°. In marge van dit afschrift wordt nogmaals verwezen naar het origineel dat voortaan in de oorkondenverzameling van de vorst te vinden is: '*Collation est faite aux lettres orriginiaux qui estoient cassees et sont depuis mises ou tresor des chartres de mon dit seigneur le duc en son chastel de Lille*'.

de oorkondenverzamelingen nog aanwezig in de Rekenkamer van Rijsel, als in de in Gent in de citadel aanwezige oorkonden (grotendeels afkomstig uit het oude charter van de Vlaamse graven, eeuwenlang bewaard in het kasteel van Rupelmonde) een selectie van niet minder dan 984 originelen uit een periode gaande van de 12de tot de 16de eeuw overgebracht naar de privé-bibliotheek van Lodewijks minister, Colbert⁸⁴. Deze verzameling werd in 1732 aangekocht ten behoeve van de Franse koninklijke bibliotheek en maakt momenteel deel uit van de 'Bibliothèque Nationale' in Parijs.

Van dit merkwaardige stuk bestaat geen aan de huidige normen van de editie-techniek beantwoordende uitgave. In wat volgt hebben we gepoogd hieraan te verhelpen. Het moge evenwel duidelijk zijn dat het tot stand komen en de late- re lotgevallen van het 'charter van Senlis' illustreren hoe een dergelijke oorkonde, met een inhoud die we zonder aarzelen als 'constitutioneel' kunnen omschrijven, toelaat een 'micro-storia' van de verhouding tussen een grote en eigenzinnige stad, met een vroeg ontwikkelde en gekoesterde identiteit, en haar landsheren te reconstrueren. Dit geldt voor het moment waarop het charter tot stand kwam in 1301 en voor de daarna volgende periode, in 1311, bij een opflakkeren van de maatschappelijke tegenstellingen die aan de basis liggen van de conflicten waar het 'charter van Senlis' poogde aan te verhelpen. Evenzeer staat de verhouding stad-staat centraal toen in 1469 het charter officieel nietig werd verklaard in aanwezigheid van de landsvorst, als naderhand bij de confiscatie en overbrenging naar diens archief en de roof door een andere bezettende macht, die de oorkonde, ironisch genoeg, ongeveer naar haar vertrekpunt terugbracht.

4. Editie

In wat volgt stellen we een kritische editie van het 'charter van Senlis' voor. Zoals uit de voorafgaande studie moge duidelijk geworden zijn, bestaan er van deze zowel voor de stad Gent, maar ook voor de verschillende overheden (Vlaamse graven, Bourgondische hertogen, Habsburgse vorsten, Franse koningen) die met de problematiek van het bestuur van de stad Gent geconfronteerd werden, essentiële tekst, zeer veel afschriften. Ik heb geprobeerd deze zo volledig mogelijk op het spoor te komen zonder evenwel een exhaustief overzicht te kunnen aanbieden. Niet omwille van het belang van deze afschriften voor de tekstoverlevering, het origineel is immers in zeer goede kwaliteit overgeleverd, maar omdat de teksttraditie in dit concrete geval van een oorkonde die een politiek zeer gevoelig aspect van de Gentse geschiede-

⁸⁴ Over deze transferten: E. AERTS, *Geschiedenis en archief van de Rekenkamers* (Algemeen Rijksarchief. Overzichten en gidsen nr. 27), Brussel, 1996, pp. 437-438 en R.-H. BAUTIER, J. SORNAY, F. MURET, *Les sources de l'histoire économique et sociale du moyen âge. Les états de la maison de Bourgogne. Vol. I: archives des principautés territoriales. 2. les principautés du Nord*, Parijs, CNRS, 1984, p. 21.

HET CHARTER VAN SENLIS

nis aansnijdt, een afspiegeling biedt van de verschillende belangengroepen die zich vroeg of laat met de kwestie hebben ingelaten. Om het kritisch apparaat anderzijds niet te sterk te beladen, is er voor gekozen een aantal aparte en af te zonderen aspecten vooraf ter sprake te brengen.

Datering

Op het eerste gezicht levert de datering geen enkel probleem op: '*Ce fu fait a Sanliz l'an de grace mil trois cenx et un ou mois de novembre*'. Dergelijke datering, met precieze opgave van het jaar en van de maand, zonder de concrete dag binnen de maand aan te geven, is vanaf de regering van Lodewijk IX een courante praktijk binnen de Franse koninklijke kanselarij⁸⁵. Bij de bespreking van het gelijkaardig charter voor de stad Ieper merkte ik al op dat, vanaf de regering van Filips IV, de vorst niet noodzakelijk persoonlijk aanwezig was op het ogenblik dat in zijn naam een oorkonde werd uitgevaardigd. In het geval van het Gentse 'charter van Senlis' zijn er evenwel redenen om aan te nemen dat dit wel degelijk het geval was. De materie waarop de oorkonde betrekking had was immers, door de herhaalde en langdurige processen die in de voorafgaande jaren, ook voor het Parlement van Parijs door vooren tegenstanders van het regime der XXXIX gevoerd waren, tot aan het koninklijke hof bekend. Het belang van Gent in het geo-strategische schaakspel waarmee de Franse koning met de dynastie der graven van Dampierre in 1301 verwickeld was, zorgde ervoor dat de pacificatie van de grootste Vlaamse stad een politieke prioriteit moet zijn geweest. Dat tenslotte het charter pas in de loop van november 1301 tot stand kwam, na overleg zoals ook de minderbroeder weet te melden (cf. supra), wijst er op dat de Franse koning en zijn raadgevers de zaak van de vernieuwing van het politieke personeel in Gent behoedzaam wilden aanpakken. Eén *faux pas*, de ongelukkige tussenkomst van de koning in het debat over de indirecte belastingen in Gent naar aanleiding van zijn Blijde Intrede in deze stad enkele maanden voordien, was genoeg geweest. Bovendien verbleef Filips IV samen met de koningin overigens, van 20 oktober tot en met 6 november effectief in Senlis⁸⁶. Deze vaststelling levert als termini voor het 'charter van Senlis' de data 1-6 november 1301 op. Voor de overigens niet gestaafde recente bewering van Dumolyn en Stabel, dat het charter op 1 november zou zijn verleend, zijn geen positieve

⁸⁵ G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, Parijs, 1962, pp. 226-227.

⁸⁶ E. LALOU, *Les comptes sur tablettes de cire de la chambre aux deniers*, pp. 441-468.

argumenten voorhanden⁸⁷.

Vermeldenswaard is dat reeds heel vroeg in de tekstoverlevering, aan het einde van de 14de eeuw, verwarring is ontstaan over het jaar waarin het stuk is verleend. Volgens deze overlevering, die zo goed als exclusief in de Gentse cartularia aanwezig is, zou het stuk in 1307 gedateerd zijn. De vierde dorsale notitie, paleografisch in de 17de eeuw te dateren, op het in Parijs bewaarde origineel wijst overigens op deze verwarring. De 'un' in de datum 'mil trois cens et un' kan paleografisch namelijk als een romeinse VII worden gelezen. Deze datum heeft uiteraard geen zin: uit de voorafgaande schets van het tot stand komen van het stuk blijkt overduidelijk dat Filips IV dit in 1301 kon doen en daar ook direct belang bij had, in 1307 is de context hoe dan ook totaal verschillend. Bovendien zou in het geval 1307 de juiste datum was, een ander probleem zich stellen: Filips IV heeft in de loop van dat jaar niet in Senlis verbleven. Wel is het voorkomen van de datum '1307' die overigens ook vrij kritiekloos in moderne wetenschappelijke literatuur opduikt, nuttig om de onderlinge filiatie van de Gentse cartularia te reconstrueren⁸⁸.

⁸⁷ J. DUMOLYN, P. STABEL, *Aan de zijlijnen van een conflict?*, p.56, hun tekst is van geen voetnoten voorzien en laat dus geen directe verificatie toe. De auteurs blijken zich te hebben gebaseerd op de foute datering bij F. BLOCKMANS, Een patricische veete te Gent op het einde der XIIIe eeuw (voor 1293 tot juni 1306), in: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, XCIX, 1935, p. 600, die zelf verwijst naar de corrupte maar voor de datering wel correcte uitgave van F. De Potter, waarover verder meer. Van alle mogelijke data tussen 1 en 6 november is één november bovendien de minst waarschijnlijke, het valt te veronderstellen dat voor een verwijzing naar die dag, de kanselarij de omschrijving 'Toussaint' zou hebben gebruikt, vermits het toch om een grote kerkelijke feestdag gaat.

⁸⁸ De kunsthistorische studie van een in Gent tot stand gekomen verzameling van Gentse privileges, resulterend in een der meest aangehaalde pronkhandschriften van de Bourgondische bibliotheek (nu in de vroegere collectie van de Habsburgse vorsten in Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2583) vermeldt de datum 1307 als datering van het, bovendien met een miniatuur geïllustreerd, afschrift van het 'charter van Senlis': G.T. CLARK, *Made in Flanders. The Master of the Ghent Privileges and manuscript painting in the Southern Netherlands in the time of Philip the Good*, Turnhout, 2000, pp. 267, 418.

⁸⁹ Ik dank mevrouw E. Lalou (IRHT-CNRS) die mij de gegevens over beide ambtenaren bezorgde op basis van het 'corpus Philippicum' (notities van R. Fawtier en R.-H. Bautier over de kanselarij van Filips IV) bewaard op het IRHT in Parijs en dat de basis vormt van een studie over de kanselarij van Filips IV van haar hand (emails van 10 maart 2004 aan de auteur). Een aankondiging van het onderzoeksproject (de 'Gallia philipica') met een voorlopig overzicht van de te verwachten inzichten: R.-H. BAUTIER, Le personnel de la chancellerie royale sous les derniers Capétiens, in: F. AUTRAND (éd.), *Prosopographie et genèse de l'Etat moderne. Actes de la Table ronde organisée par le CNRS et l'ENSJF Paris 1984*, Paris, 1986 (Collection de l'Ecole normale supérieure de jeunes filles, 30), pp. 91-115 en herdrukt in zijn *Chartes, sceaux et chancelleries*, t. II, Paris, 1990 (*Mémoires et documents de l'Ecole des Chartes*, 34), pp. 853-877.

HET CHARTER VAN SENLIS

Oorkonding en zegeling

Rechtsonder op de plica, in dezelfde hand als de tekst van de oorkonde, bevindt zich een kanselarijsubscriptie: *'Facta est collatio. Dol. per .. Thesaur. Andeg.'*⁸⁹. De naam 'Dol', afkorting voor Guillaume de Dol, notaris in de koninklijke kanselarij in de jaren 1297-1312, geeft de scribe van de acte aan. Guillaume de Dol doorliep ook een kerkelijke carrière als kanunnik in de kapittels van Saint-Brieuc (1298) en van Dol (1307)⁹⁰. *'Thesaur. Andeg.'* staat voor *'thesaurarius Andegavensis'* (tresorier van Angers), het gaat om Guillaume Bonnet, raadsheer van de vorst, meester, tresorier van Angers tussen 1296 en 1312, voordien raadsheer bij het Parlement van Parijs (1296, 1298 en tot 1304). In de kerkelijke hiërarchie bracht hij het tot bisschop van Bayeux (aanstelling augustus 1306), hij overleed in Angers rond 3 april 1312⁹¹. Bonnet is op basis van deze vermelding op de plica te beschouwen als de kanselarijambtenaar verantwoordelijk voor de *'jussio'* het bevel aan de scribe om de acte formeel voor de expeditie klaar te maken. De nadrukkelijke vermelding van de kanselarijambtenaar verantwoordelijk voor de *'jussio'*, is een praktijk die uitgerekend in de tweede helft van de regering van Filips IV, dus vanaf ca. 1300, frequent wordt en gaandeweg geïnstitutionaliseerd raakt⁹². Als waarmede is aan het 'charter van Senlis' het majesteitszegel

⁹⁰ Guillaume de Dol verschijnt als notaris aan de koninklijke kanselarij op het moment waarop de bisschop van Dol, Thibaut de Pouancé er het hoofd van is (1296-1301) : R.-H. BAUTIER, *Le personnel de la chancellerie royale*, p. 96. De verwijzing naar het personage door eenvoudigweg naar zijn diocesis van herkomst te refereren (in casu Dol) is een normale praktijk voor de *subscriptio* van een koninklijke oorkonde: *Ibidem*, p. 98.

⁹¹ Als bisschop wordt hij samen met Robert, graaf van Boulogne op 30 december 1307 aangesteld om een enquête te voeren over de precieze omvang van het deel van Ostrevant (Oosterbant) waarvoor Willem van Avesnes, graaf van Henegouwen en Holland-Zeeland leenhulde aan de koning, Filips IV, had gebracht: R. FAWTIER, *Registres du Trésor des Chartes. Tome I, règne de Philippe le Bel*, Parijs, 1958, p. 132 (nr. 747). Of dit volstaat om Bonnet een zekere specialisatie inzake de noordelijke vorstendommen toe te kennen, is nog maar de vraag. Als clericus werd Guillaume Bonnet eerder ingezet in het andere dominante dossier van de regering van Filips IV, de verhouding tot het pausdom: J. FAVIER, *Un conseiller de Philippe le Bel: Enguerran de Marigny*, Paris, 1963 (*Mémoires et documents de l'École des Chartes*, XVI), pp. 129, 139. Als raadsheer bij het Parlement van Parijs kan Guillaume Bonnet uiteraard weet gehad hebben van de bij herhaling voor deze rechtbank behandelde zaken van de oude XXXIX in hun conflict met de graaf, zie nog in november 1295 waarin de vorst een speciale betrokkenheid bij de Gentse aangelegenheden ten toon spreidt: *'dominus rex, dicto comiti volens facere gratiam, amovit manum suam de toto comitatu Flandrensi, excepta villa Gandensi, quam ad manum suam retinuit'*: le comte BEUGNOT, *Les Olim ou registres des arrêts rendus par la cour du roi*, t. II, Paris, 1842, p. 395.

⁹² G. TESSIER, *Diplomatique royale française*, Parijs, 1962, p. 276. De gewoonte om de identiteit van de bij redactie en *jussio* betrokken ambtenaren te onthullen op de plica neemt een aanvang bij het einde van de 13de eeuw, om vanaf 1321 een verplichting te worden: O. GUYOTJEANNIN, J. PYCKE, B.-M. TOCK, *Diplomatique médiévale*, Turnhout, 1993 (*L'atelier du médiéviste*, 2), p. 241.

MARC BOONE

van koning Filips IV in groene was op dubbele staart van groene en rode zijde door de plica aangebracht⁹³. Dit zegel (cf. afbeelding I) heeft als legende (nog gedeeltelijk leesbaar op het Parijse origineel van het 'charter van Senlis'): '*Philippus Dei gracia Francorum Rex*'. Het tegenzegel is het klassieke type: een schild met lelies. Het zegel bleef enkel aan het in Parijs aanwezige exemplaar (hier: A1) bewaard.

Bibliothèque Nationale de France, dép. Manuscrits, Paris

⁹³ Het gaat om type 85 in het overzicht van M. DALAS, *Corpus des sceaux français du Moyen Age. Tome II: les sceaux des rois et de régence*, Paris, 1991, p. 166, dit zegel was in gebruik vanaf november 1285, oudste bewaarde afdruk dateert van februari 1286, de jongste van november 1314. Als tegenzegel is gebruikt nr. 85 bis van deze inventaris: voorstelling van een schild met 'fleurs de lys'.

HET CHARTER VAN SENLIS

Twee originelen

Van het 'charter van Senlis' bleven twee originele expedities bewaard, er zijn onvoldoende motieven om te veronderstellen dat het in het Gentse stadsarchief bewaarde exemplaar (hierna A2) een pseudo-origineel zou kunnen zijn. Er is geen inhoudelijk verschil in de tekst, en dus ook geen aparte functie voor het tweede stuk. Het vrijwaren van de tekst is ook geen motief: er zijn immers zowel in de stad Gent, bij de vorst en zelfs in private documentatie (van het genre 'memorieboeken') genoeg afschriften gemaakt, zodat voor een eventueel verlies van de tekst niet echt behoefde gevreesd te worden. Het feit dat beide exemplaren gecancelleerd zijn geworden, ook al is de techniek van het ongedig maken licht verschillend (verzorgd en met drie kleine halen door het midden van exemplaar A1; ruwer en met een enkele lange haal doorheen exemplaar A2) toont ook aan dat men beide als volwaardig beschouwde. De reden waarom twee expedities zijn gemaakt, lijkt te moeten gezocht worden in het feit dat het charter duidelijk twee schepenbanken in Gent instelt (de tekst heeft het over schepenen en raadsheren) en men vermoedelijk elk van deze banken met een exemplaar heeft bedacht. Dat er maar een exemplaar na de ceremonie in Brussel naar Rijsel is overgebracht, kan met een gemodereerd toepassen van de vernedering worden in verband gebracht, de middeleeuwse ceremonie van collectieve bestraffing van een stad, opvolger van de 'harmiscara' impliceert immers veleer een symbolische dan een reële executie⁹⁴. Het aan de stad laten van een weliswaar gecancelleerd exemplaar van een geconfisqueerd privilege geeft aan het achtergelaten exemplaar het karakter van een blijvende herdenking, het in Gent achtergebleven 'charter van Senlis' wordt aldus een 'lieu de mémoire' dat de nieuwe verhouding tussen stad en vorst duidelijk maakt.

Afschriften (Franse versies en Nederlandse versies)

Het charter van Senlis wordt hierna uiteraard op basis van de originele tekst-overlevering uitgegeven, voor de reconstructie van de tekst spelen de afschriften dus eigenlijk geen rol. Toch worden ze hier, in de mate waarin ik ze op het spoor ben gekomen, kort voorgesteld. Deze opsomming heeft niet de ambitie volledig te zijn, de tekst was voor teveel instanties te belangrijk om een exhaustief op het spoor komen van elke verwijzing mogelijk te maken. Wel is

⁹⁴ Zie het overzicht van de 'harmiscara' als traditionele straf en het verband met symbolische straffen, uitgewerkt bij J.-M. MOEGLIN, *Les bourgeois de Calais. Essai sur un mythe historique*, Paris, 2002, p. 381-398. Over de reële bestraffing van steden: M. BOONE, 'Civitas mori potest si auctoritate superioris damnetur': politieke motieven voor het bewust verwoesten van steden (14de-16de eeuw), in: *Destruction et reconstruction de villes, du moyen âge à nos jours. Verwoesting en wederopbouw van steden, van de middeleeuwen tot heden. Actes du 18e colloque international - Handelingen van het 18e internationaal colloquium Spa, 10-12.IX.1996*, Brussel, 1999, (Gemeentekrediet van België, historische reeks in-8°, nr. 100), pp. 339-368.

gezocht in die collecties waar op basis van belang en interesse afschriften konden verwacht worden, ze zijn dan ook in grote getale aangetroffen. Een precieze filiatie is niet altijd te geven, dit zou een volledige studie van het complexe dossier van de Gentse cartularia en van de organisatie van het Gentse archief in de Middeleeuwen, maar ook in de daaropvolgende eeuwen, impliceren, wat het opzet van deze uitgave ver overstijgt⁹⁵. Binnen deze collectie van Gentse cartularia, bewaard in het Gentse stadsarchief, is een aparte reeks, deze der '47 registers' (reeks 93 in het stadsarchief) te onderscheiden. Naast deze reeks geeft het Gentse stadsarchief ook nog onderdak aan de reeks der zogenaamde 'kleine cartularia' (17 registers in totaal, reeks 93bis in het stadsarchief)⁹⁶. Maar ook buiten het stadsarchief zijn Gentse cartularia verspreid geraakt, zoals uit onderstaand overzicht moge blijken.

Wat uit dit overzicht duidelijk wordt, is dat reeds aan het einde van de 14de eeuw een vertaling van de tekst in het (middel-)Nederlands is tot stand gekomen, waarvan in de loop van de 15de eeuw bij herhaling ook afschriften zijn gemaakt. Het aantal afschriften in het Frans is evenwel overduidelijk dominant, de originele tekst van koning Filips IV was immers in het Frans gesteld en heeft als dusdanig de tradities gedomineerd. Indien er dan toch een vertaling in het Nederlands tot stand kwam, dan moet het motief daarvoor zonder twijfel worden gezocht in een poging om tegemoet te komen aan een reële behoefte bij een groot deel van de politiek mondige Gentse bevolking, in eer-

⁹⁵ Over de Gentse cartularia begint de wetenschappelijke literatuur met de nog steeds lezenswaardige opmerkingen bij L. P. GACHARD, *Notice historique et descriptive des archives de la ville de Gand*, pp. 52-87. De meest indringende analyse van de Gentse cartularia en hun onderlinge verwantschap is te vinden in de kritische nota's waarmee W. Prevenier de editie van enkele zeer belangrijke keuren voor de stad Gent (van koningin Mathilde, 1191 en van graaf Boudewijn IX, 1191) en van de tollarieven van Boudewijn IX, inleidde: W. PREVENIER, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206). II. Uitgave*, Brussel, KCG in-4°, 1964, pp. 2-7, 23-25, pp. 227-230, 239-240. De geïnteresseerde lezer vindt daar ook een uitvoerige behandeling van de voorafgaande discussies (culminerend in de 'bataille d'érudits' tussen O. Oppermann en H. Van Werveke). Aanvullend moet ook de aandacht getrokken worden op de gelijkaardige commentaren bij de uitgave van de keure voor Gent van graaf Filips van de Elzas (1165-1177). In de 'nota over de teksttraditie' blijkt andermaal hoe reeds in deze periode, en vooral in de vroege 13de eeuw, voor de teksttraditie van dit niet in origineel overgeleverd stuk, de kwestie van de verkiezing der schepenen en de rol van de vorst voor de Gentenaren van doorslaggevend belang was: TH. DE HEMPTINNE, A. VERHULST, L. DE MEY, *De oorkonden der graven van Vlaanderen (juli 1128-september 1191). II. Uitgave Band II. Regering van Filips van de Elzas (eerste deel: 1168-1177)*, Brussel, 2001, KCG in-4°, pp.244-246. Uiteraard is met dit alles het laatste woord over de organisatie van het collectieve Gentse geheugen in de Middeleeuwen niet gevallen, ik neem mij voor in de toekomst aan de hand van de oudste stedelijke inventaris (daterend uit 1432) op dit dossier terug te komen.

⁹⁶ Zie de beschrijving bij J. DECAVELE, J. VANNIEUWENHUYSE, *Archiefgids. Deel I: oud archief (Stadsarchief van Gent)*, Gent, 1983, pp.55-56.

HET CHARTER VAN SENLIS

ste instantie te zoeken in de middens van politiek gerechtigde en actieve ambachtslieden. Achterliggende bedoeling was om deze belangrijke 'constitutionele' tekst ook in de volkstaal beschikbaar te hebben. In het algemeen zijn teksten in de volkstalen vanaf de 14de eeuw een indicator van zowel een zekere 'taalgevoeligheid' – al doet men er zonder meer goed aan de sinds de 19de eeuw gegroeide aandacht niet zomaar op de Middeleeuwen terug te projecteren – als van een reële invloed van de middengroepen op het politieke gebeuren⁹⁷. Daarnaast wordt het ook evident, aan de hand van de bewaard gebleven afschriften in beide 'landstalen', dat in de loop van de 14de-15de eeuwen het 'charter van Senlis' een tekst was die zich in vele opzichten in het oog van de storm bevond, voor zover we de aanhoudende confrontaties tussen stedelijk particularisme en vorstelijke centralisatie aldus kunnen omschrijven. Terwijl het staatsvormingsproces van Bourgondiërs en Habsburgers gestalte kreeg, was het 'charter van Senlis' en vooral zijn interpretatie inzet van de confrontatie rondom een van de meest symbolisch geladen elementen van de confrontatie: de selectie van de Gentse schepenen. Via dit bestuurscollege kon ofwel de stad weerwerk organiseren en haar belangen op het forum van de 'volksvertegenwoordiging' brengen, ofwel liet het de vorst toe om zijn politieke opties ook door plaatselijke vertegenwoordigers te laten uitdragen. Het is opvallend hoe het aantal afschriften na de ingreep van Karel V in 1540 afneemt en zich beperkt tot ofwel een antiquarisch ingestelde belangstelling voor het verleden, ofwel een interne vorstelijke registratie impliceert, in Rijsel of, later, in Parijs.

Tot de oudste afschriften, teruggaand op de 14de eeuw behoren:

1. *SAG, reeks 93bis, nr. 7 (cartularium 'Groenenboek')*, f° 7r°; een recueil factice, volgens een nota op de kaft pas in 1833 samengebonden. Het 'charter van Senlis' (Franse versie) bevindt zich volledig getranscribeerd in een hand uit de 14de eeuw op een vel perkament (op de verso zijde is een akte uit 1294 opgenomen), het schrift is cursief, maar er is wel een versierde initiaal van de letter 'P' bij het begin van de naam van de koning.
2. *ADN, série B, nr. 1561 (1er cartulaire de Flandre)*, f° 3r°; een recueil factice (bovenaan rechts sporen van een oudere foliëring: f° LXXXII), in hand uit vroege 14de eeuw, bevat een fragment van de tekst van het 'charter van Senlis' in Franse versie (beginnend met 'la plus grant partie de eux poroit ce faire...' en loopt door tot aan het einde (datering)⁹⁸.

⁹⁷ Een overzicht en stand van zaken bij M. BOONE, 'Doen traitieren elken Vlaming in Vlaemscher tale'. Talige communicatie tussen machthebbers en hun onderhorigen in het Bourgondische Vlaanderen (1385-1505), in: M. Devos, J. Van Keymeulen (ed.), *Liber amicorum Johan Taeldeman* (ter perse, 2004).

⁹⁸ Over dit zozegde cartularium, dat hoofdzakelijk oorkonden uit de 13de eeuw bevat: M. VANDERMAESEN, *De besluitvorming in het graafschap Vlaanderen tijdens de veertiende eeuw. Bijdrage tot de politieke sociologie van de Raad en van de raadsheren achter de figuur van Lodewijk van Nevers (1322-1346)*, Deel I, Brussel, 1999 (*Algemeen Rijksarchief, Bronnen en bijdragen tot de Vlaamse geschiedvorsing*, 6), p. 109.

3. *SAG, reeks 93bis, nr. 6 (Gents charterboek)*, f°8v°-9v°, Franse versie, cartularium late 14de eeuw (voor 1396, datum van jongste oorkonde), met foutieve datum 'ce fut fait a Senlis l'an de grace mil CCC et VII ou mois de novembre'. Verzorgd handschrift met rubricering en versierde initialen.
4. *BUG, hs. 125 (de oude costume van Ghendt)*, f°4v°-5v° (oude foliëring), pp. 8-10 (moderne paginering). Verzorgd handschrift, in twee kolommen, liniëring, Franse versie met foutieve datum (1307, sic)⁹⁹.
5. *RAG, fonds Gent, nr. 171*, f° 14r°-15r°, Nederlandse versie in relatief verzorgd cartularium (op buitenzijde kaft: '*privilegia Quattuor Officiorum in Flandria, Wasie et alia privilegia*'), met rubricering, hier luidt rubriek '*Hoe men elx saers scepenen maken sal*'.

Uit de overgang naar en uit de 15de eeuw dateren de meeste afschriften:

6. *ADN, série B, nr. 1572 (cartulaire de Gand, 1296-1429)*, f°1r°-2r°; hand uit vroege 15de eeuw, met versierde initiaal van de letter 'P' die in de marge doorloopt, Franse versie¹⁰⁰.
7. *RAG, Fonds Gent, nr. 441 (olim: ARA, Manuscripts divers, 930 A)*, f°17r°-v° (Franse versie van 'charter van Senlis') gevolgd f°18r°-v° door een Nederlandse versie van de tekst. Voorafgegaan (f°16r°) door aankondiging rubriek '*Privilegen hoe men kiesers ende scepenen te Ghend sculdich es te makene ende de schepenen die te Ghend gezien hebben*'. Van dan af volgen lijsten van schepenen vanaf 1301 tot en met 1493, wat dit handschrift tot een memorieboek maakt¹⁰¹.
8. *KBBrussel, ms. 16762-16775*, f°57v°-59r°: praktijkboek met juridische teksten op perkament, Franse versie.
9. *SAG, reeks 93bis, nr. 3 (cartularium 'privilegieboek of rooden boek van gedeele')*, f°27v°-28r° (recueil factice, tekst Franse versie in kolommen).
10. *RAG, Fonds Gent, nr. 223*, f°76r°-77v°: zeer verzorgd cartularium met miniaturen. Onvolledige tekst van Franse versie, van aanhef tot en met: '*Et la veille de la feste de la*'. Versierde initiaal van de letter 'P' met rode en blauwe inkt, tekst in twee kolommen, sporen van aflijning.

⁹⁹ Een uitvoerige en moderne beschrijving van het handschrift bij : J. REYNAERT, *Catalogus van de middelnederlandse handschriften in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent. I : handschriften verworven voor 1852*, Gent, 1984 (Rijksuniversiteit te Gent, werken uitg. door de fac. van de Letteren en Wijsbegeerte, afl. 171), p. 23-28.

¹⁰⁰ Onderaan f°1r° is te lezen in een hand (18de eeuw) 'Ce privilege a été cassé à Gand le 8 janvier 1468 par Charles, duc de Bourgogne. L'un et l'autre sont imprimés dans les preuves des mémoires de Philippe de Comines par M. Jean Godefroy mon père. T 4 pag. 230'.

¹⁰¹ Een beschrijving bij A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn*, pp. 292-296.

HET CHARTER VAN SENLIS

11. *SAG, reeks 93bis, nr. 1 (cartularium 'Wittenboek')*, f°117v°-120v°, Franse versie (met als datering '1307') gevolgd door Nederlandse versie (met als datering '1301'), zeer verzorgd cartularium, verschillende inktsoorten (blauw, groen, rood) rubricering van getallen, tekst in kolommen.
12. *RAG, Fonds Gent nr. 448 (olim: ARA, Manuscripts divers, 1169)*, f°32r°-33r°: Franse versie, met tussentitels in het Nederlands, verzorgd maar onafgewerkt handschrift (ruimte voor versierde initialen niet ingevuld), foutieve datum (1307, sic)¹⁰².
13. *British Library (London), Harleian Manuscripts, nr. 3299*, f°28v°-30r°: Franse versie (met nummering van artikels van 207 tot 212), kort na 1431 geschreven (in zelfde hand als schepenlijsten 1301-1431), van het type memoerieboek¹⁰³.
14. *Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Cod. 2583*, f° 174r°-175r°: Franse versie, met foutieve datum '1307' (sic), geschreven tussen 1451-1452, in 1453-1453 afgewerkt met miniaturen ten behoeve van hertog Filips de Goede van Bourgondië. Op f°174r°: miniatuur op bovenste helft van de bladzijde, voorstellend koning Filips IV omgeven door twee raadslieden die de Gentse burgers toespreken. Versierde initiaal 'P', met ingewerkt het wapen van de Franse koning¹⁰⁴.
15. *SAG, reeks 93, nr. 3*, f°14r°-15r° (Franse versie in geposeerd schrift, 15de eeuw, met versierde beginletter 'P' in rode en blauwe inkt, in kolommen, gealigneerd), f°62r°-v° (Franse versie in bastaardschrift, 15de eeuw, in kolommen, versierde initiaal 'P'), f°105v°-106r° (Franse versie in vidimus van graaf Robrecht van Bethune van 1 december 1313). Beide eerste afschriften in dit cartularium worden voorafgegaan door een archiefreferentie 'In de lade metten A'.
16. *ADN, série B, nr. 19481*, f°13r°-v° : recueil factice in verband met Gent, niet volledige Nederlandse versie in hand uit 15de eeuw¹⁰⁵.

¹⁰² Wat deze versie zeer origineel maakt is de taalkundige mengvorm : in de Franse tekst zijn volgende Nederlandse tussentitels in rode inkt, met nummers die naar de inhoudstafel vooraan verwijzen, opgenomen : 'Van kiezers die de schepenen pleggen te kiesene CLXXXVIII

Van schepenen te kiesene CXC

Van dat de here mach verwandelen de cuere van den kiezers CXCI

Van dat schepenen moghen kiezen de IIII kiezers van sheeren weghe up dat de heere binnen Ghent niet ne ware CXCI

Van dat de kiesers niet moghen wesen kiesers II jaer achter een CXCIII'.

¹⁰³ A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn*, pp. 367-370.

¹⁰⁴ G.T. CLARK, *Made in Flanders. The Master of the Ghent Privileges*, pp. 266-269 (beschrijving en datering), p. 418 (afbeelding miniatuur).

¹⁰⁵ De tekst eindigt bij 'en ware van onsen weghe in de voors. poort of dat die ghene die daer zijn zoude van onsen weghe niet en mochte of en wilde om eeneghe zaken oft belet dit doen'.

17. *ADN, série B, nr. 1609 (14e registre des chartes, 1469-1475), f°21r°-v°* : integrale Franse versie, inclusief kanselarijsubscriptie op plica, naar het op bevel van hertog Karel de Stoute, op 8 januari 1469 geconfisqueerd origineel (hierna: A1), dat kort nadien aan de hertogelijke oorkondenverzameling werd toegevoegd. Op f°21v°-22r° volgt ook een transcriptie van de volledige tekst *in dorso* van het origineel (cf. hierna, editie) tot en met handtekening van 'J. Gros'¹⁰⁶.

Afschriften uit de 16de eeuw en later:

18. *BNF (Paris), ms. français 9014, f°164v°-166r° en opnieuw f°202r°-205r°* : integrale Franse versie, kort voor 1538, cartularium op papier, bastaardschrift, rubricering, hier en daar versierde initialen¹⁰⁷.

19. *SAG, reeks 93bis, nr. 2, f°198v°-200r°*, Nederlandse versie, onverzorgd zeer cursief handschrift begin 16de eeuw (kort voor 1540) op papier, in cartularium voor veelvuldig gebruik.

20. *SAG, reeks 93bis, nr.4 (cartularium 'Penneman'), f°93v°-95v°*: Franse versie, cartularium op papier, cursief schrift¹⁰⁸.

21. *BNF (Paris), collection Flandre, n° 62, f° 93r°-96v°*, Franse versie in afschrift 17e eeuw van charter van Senlis (sic: hier gelezen als Sens) door Denys Godefroy, 'conseillier et historiographe ordinaire du roy, commis par sa majesté à la garde et recherche des titres et registres d'icelle chambre, le 20e de juin 1669', naar het kanselarijregister van de Bourgondische rekenkamer (hierboven nr. 17).

22. *ARA, Rekenkamers, nr. 123, f47r°-49r°*, cartularium op papier, handschrift uit 17de-18de eeuw (Franse tekst met tussentitels in het Nederlands), foutief gedateerd '1307' (sic); f°162v°-164v° (Franse tekst zonder tussentitels) foutief gedateerd '1307' (sic), naar nr. 12.

¹⁰⁶ In marge heeft een eigentijdse hand volgende apostille toegevoegd : 'Collation est faite aux lettres orriginiaux qui estoient cassees et sont depuis mises ou tresor des chartres de mon dit seigneur le duc en son chastel de Lille' : *ADN, série B, nr. 1609, f°21v°*.

¹⁰⁷ Dit cartularium is een belangrijke verzameling van teksten m.b.t. de geschiedenis van Gent en de organisatie van het Gentse archief in de late Middeleeuwen, waar ik in latere publicaties op terugkom. Vanaf f°267 begint een met dit cartularium samen ingebonden handschrift met alweer Gentse stukken uit de 18de eeuw, onder verwijzing naar een (Gentse?) stadssecretaris Schoorman. Hoe het handschrift in een Parijse verzameling is beland is nog onduidelijk, de oudste referentie is naar een stempel van de Tweede Republiek (1848-1852), maar het bevond zich vermoedelijk reeds langer in Frans bezit, vermits er geen referentie is naar het register van binnengekomen/verworven handschriften. De tweede republiek hield dergelijk register nauwgezet bij, wel werden toen 'vergeten' handschriften, doorgaans 'verworven' aan het einde van de 18de, begin 19de eeuw, mee afgestempeld (mondelijke mededeling van de conservator, 26 aug. 1999).

¹⁰⁸ Dit cartularium dankt zijn naam aan het feit dat het (cf. handschriftelijke nota op schutblad) op 5 april 1853 voor de som van 15,45 fr. werd aangekocht uit het sterfhuis van Ambroise Penneman in Gent.

HET CHARTER VAN SENLIS

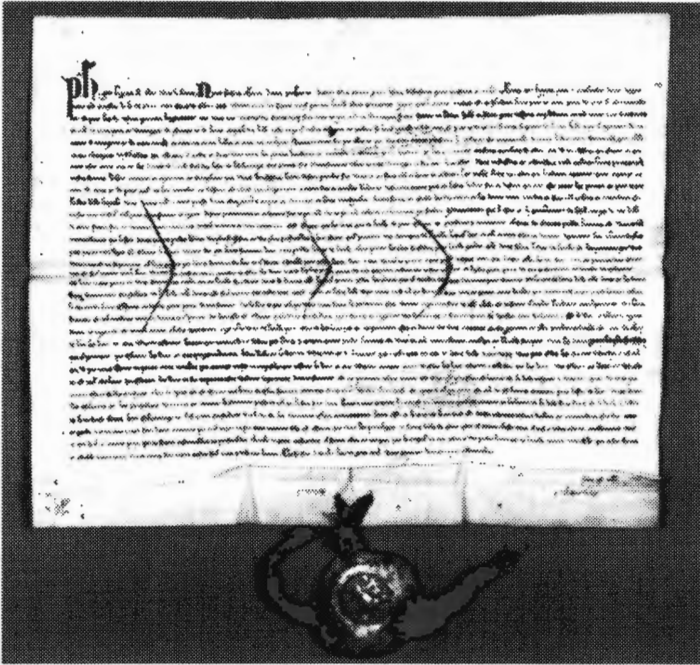
Oude uitgaven

Gezien zijn inhoudelijk belang, en gegeven de aandacht die in de geschiedschrijving werd besteed, zeker vanaf de romantiek in de vroege 19de eeuw, aan het conflict dat het graafschap Vlaanderen, en in de eerste plaats de heersende dynastie der Dampierres, uitvocht met de centraliserende Franse koning, Filips IV, is het geenszins verwonderlijk dat reeds van oudsher uitgegeven versies van het 'charter van Senlis' bestaan. Wat ze gemeenschappelijk hebben is zowel hun ouderdom, als het feit dat de meeste en de kwalitatief betere edities moeilijk toegankelijk en zelfs bezwaarlijk terug te vinden zijn. De meest recente en gemakkelijkst toegankelijke editie, van F. De Potter, is daarbij zeker niet de beste. Reeds in 1893 publiceerde J. Vuylsteke een overzicht van de fouten die in de transcriptie van De Potter, ofschoon deels geïnspireerd op de betrekkelijk kwaliteitsvolle editie Diericx uit 1814, in zijn uitgave had geïntroduceerd¹⁰⁹. Toch willen we ook van deze eerdere uitgaven, in zoverre te retraceren, een overzicht geven:

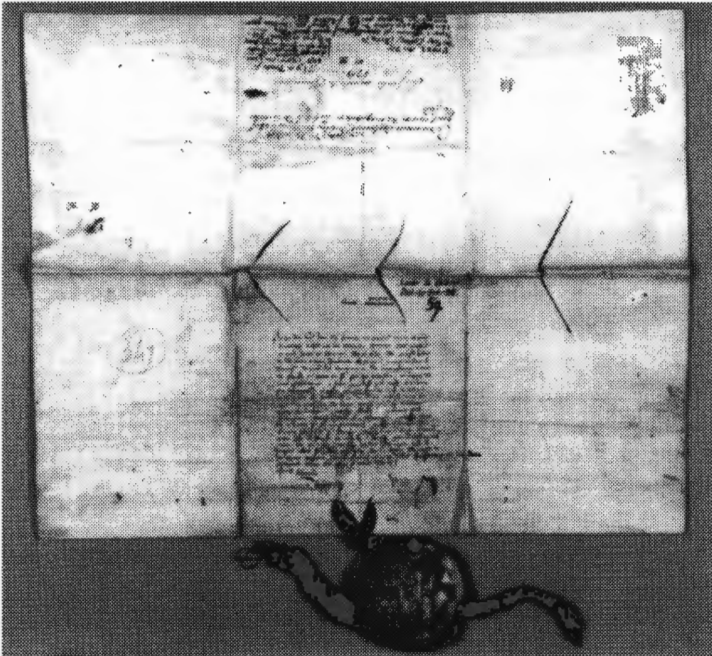
1. J. en D. GODEFROY, *Mémoires de messire Philippe de Comines*, Brussel, 1723, t. 4, p. 230.
2. J. en D. GODEFROY, LENGLET DU FRESNOY, *Mémoires de messire Philippe de Comines, seigneur d'Argenton, où l'on trouve l'histoire des rois de France Louis XI et Charles VIII*, Paris-London, 1747, t. III, pp. 91-93 (met editie van akte in dorsale notitie van 1468, naar A1).
3. CH.-L. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand, sur le droit public et politique de la ville de Gand, depuis son institution en commune jusqu'au règne de Charles-Quint*, dl. 1, Gent, 1814, p. 179-182 (naar de editie door Godefroy van de Comines uit 1723).
4. F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, Deel 1, Gent, 1883, (anastatisch herdrukt Handzame, 1969), pp. 236-238 (naar A2 en de editie Diericx).

¹⁰⁹ J. VUYLSTEKE, *De rekeningen der stad Gent. Tijdvak van Philips van Artevelde 1376-1389*, Gent, 1893, pp. 521-522. Over de waarde van De Potters werk, cf. de inleidende beschouwingen (van de hand van M.-C. Laleman en D. Lievois) in S. MEERSSEMAN, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Registers op het werk van Frans De Potter*, Gent, 2002 (*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XXVII*), pp. 15-24.

MARC BOONE

BNF (Parijs), Coll. Colbert n° 347, chate 59 - rectozijde met tegenzegel

BNF (Parijs), Coll. Colbert n° 347, chate 59 - versozijde met tegenzegel

HET CHARTER VAN SENLIS

Editie

Filips IV, koning van Frankrijk vaardigt op vraag van de Gentse schepenen en van de vertegenwoordigers van de handelaren uit de stad, zoals na overleg met zijn vertegenwoordigers en ambtenaren is overeen gekomen naar aanleiding van de zitting van de grafelijke 'renenghelle' in Rijsel, een kiesreglement uit waarbij de indirecte verkiezing via kiesheren van vorst en stad van twee schepenbanken van dertien schepenen elk wordt geregeld. Deze verkiezing zal voortaan jaarlijks in de aanloop naar de feestdag van Onze-Lieve-Vrouw van 15 augustus plaats vinden.

Senlis, 1-6 november 1301

A1: Origineel, BNF, coll. mélanges Colbert, n° 347, Oorkonde nr. 59 (cf. afbeeldingen II : rectozijde met tegenzegel en III: versozijde met zegel).

Originele oorkonde, (b : 51,3 cm, h : 40,8 cm ; plica : 5 cm) perkament, majesteitszegel van koning Filips IV in groene was op dubbele staart van groene en rode zijde door plica (doorsnede : 8,5 cm, legende aan linkerzijde nog leesbaar : '...um Francorum rex'), tegenzegel : wapenschild met 'fleurs de lys' (doorsnede : 4 cm). Rechtsonder op plica aan buitenzijde (in zelfde hand als oorkonde) : 'Facta est collatio. Dol. per .. Thesaur. Andeg'¹¹⁰. Midden onder plica, stempel in rode inkt 'Bibliothèque impériale. Man'. Gecancelleerd door drie haakse inkervingen in het midden van de oorkonde.

Versierde initiaal bij aanhef : 'PH' voor naam van de koning.

In dorso : 1) hand 14de eeuw : 'van scepenen te kiesene. I.' ; 2) door J. Gros in 1469 : 'Au jourd'uy, VIIIe jour de janvier mil CCCC LXVIII ce present privilege a esté par les deputez, doyens des mestiers et autres jurez et deputez de la ville de Gand presenté et delivré a mon tres redoubté seigneur, monseigneur le duc de Bourgogne, de Brabant, de Lembourg et de Luxembourg, conte de Flandres¹¹¹ etc., pour en faire son bon plaisir. Et apres de leur consentement a fait mon dit seigneur par monseigneur de Goux¹¹² son chancelier casser et chanceler le dit privilege en la presence de reverend pere en Dieu monseigneur Loys de Bourbon, evesque de Liege¹¹³, mes-

¹¹⁰ Voor de auteurs van deze kanselarijsubscriptie: cf. supra, inleiding bij 'oorkonding en zegeling'.

¹¹¹ Karel de Stoute, hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen: A. LEGUAI, Charles de Bourgogne, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or au XVe siècle. Notices bio-bibliographiques* 2e édition entièrement revue et enrichie, [Kielser Werkstücke Reihe D: Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters. Band 3], Frankfurt-Berlin-Bern-New York, 2000, pp. 77-79.

¹¹² Pierre de Goux, heer van Goux en Wedergrate, kanselier van Vlaanderen-Bourgondië van 1465 tot 1471: M. BOONE, Kanselier van Vlaanderen en Bourgondië (1385-1530), in: E. AERTS, M. Baelde, e.a. (ed.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795). Band 1*, (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Studia 55), Brussel, 1994, p. 220.

sire Philippe de Savoie, conte de Baugge¹¹⁴, messire Adolf de Cleves, seigneur de Ravenstain¹¹⁵, monseigneur le duc de Sommerset¹¹⁶, messire Loys de Chalon, seigneur de Chastelguyon, messire Hugues de Chalon, son frere, seigneur d'Orbe¹¹⁷, messire Anthoine bastart de Bourgogne, conte de la Roiche en Ardenne¹¹⁸, messire Pierre de Beffroyfont, conte de Charny¹¹⁹, messire Charles de Chalon, conte de Joigny¹²⁰, des seigneurs de Darcy [a]¹²¹,

¹¹³ Lodewijk van Bourbon (1438-1482), prinsbisschop van Luik vanaf 1456, cf. de biografische notitie bij H. COOLS, *Mannen met macht. Edellieden en de moderne staat in de Bourgondisch-Habsburgse landen (1475-1530)*, Zutphen, 2001, p. 163.

¹¹⁴ Filips II van Savoie, graaf van Bugey, heer van Bresse (1443-1497), G. CASTELNUOVO, Philippe II de Savoie, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 160-161, alwaar de identificatie niet evident is, zie evenwel: S. DÜNNEBEIL (ed.), *Die Protokollbücher des Ordens vom Goldenen Vlies. Band 2 Das Ordensfest 1468 in Brügge unter Herzog Karl dem Kühnen*, Ostfildern, 2003, (*Instrumenta. Herausgegeben vom Deutschen Historischen Institut Paris Band 12*), p. 236.

¹¹⁵ Adolf van Kleef en van der Mark, heer van Ravenstein, van Wijnendale, enz. (1425-1492), in: H. COOLS, *Mannen met macht*, pp. 238-240.

¹¹⁶ Edmund Beaufort, earl en hertog van Somerset, ofschoon behorend tot de Lancaster-clan verbleef hij in de jaren 1468-1469 aan het Bourgondische hof: R. VAUGHAN, *Charles the Bold. The last Valois duke of Burgundy*, London, 1973, p. 61.

¹¹⁷ Lodewijk van Chalon, heer van Châtel-Guyon (1448-1476) en zijn jongere broer Hugues, zie: J. RICHARD, Louis de Chalon, seigneur de Châtel-Guyon, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 155.

¹¹⁸ Antoon, bijgenaamd de grote bastaard (ca. 1428-1504), cf. J.-M. CAUCHIES, Antoine de Bourgogne, dit le Grand Bâtard, comte de La Roche (Ardenne), Sainte-Menehould, Guînes, seigneur de Crèvecœur et Beveren (Waas), in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 129-131.

¹¹⁹ Pierre de Bauffremont (ca. 1397-1472), cf. M.-TH. CARON, Pierre de Bauffremont, comte de Charny, seigneur de Couchey, La Borde, Reullée, Molinot, Courtivron, Montfort, Villaines-les-Prévôtes, Auxey, Villers-les-Pots, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 45-47.

¹²⁰ Charles de Chalon, comte de Joigny (aan de Yonne, tussen Auxerre en Sens), sinds 1467 (na het overlijden van zijn oom Lodewijk de la Trémoille), reeds vanaf 1445 kamerheer van Filips de Goede, bevestigd in deze functie door Karel de Stoute en vanaf 1472 burggraaf van Genappe: W. PARAVICINI, *Guy de Brimeu. Der burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühnen*, Bonn, 1975, (*Pariser Historischen Studien 12*), pp. 444-445 (noten 169 en 170).

¹²¹ Jean de Poitiers, heer van Arcey (Arcies) (in de buurt van Dijon), markgraaf van Antwerpen: *Ibidem*, p. 369. Gehuwd met een Portugese dame uit het gevolg van hertogin Isabella: M.-TH. CARON, *La noblesse dans le duché de Bourgogne 1315-1477*, Lille, 1987, p. 164. Hij zal bij de installatie van het Parlement van Mechelen, in 1473, samen met Guy de Brimeu tot een der adellijke raadsheren van deze instelling worden benoemd: R. VAN ROMPAEY, *De Grote Raad van de hertogen van Bourgondië en het Parlement van Mechelen*, Brussel, 1973 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. XXXV, nr. 73), p. 505.

HET CHARTER VAN SENLIS

de Creqiy¹²², de la Roiche¹²³, de Clessy¹²⁴ et grant nombre d'autres barons, chevaliers, escuiers, gens de conseil et autres de tous estas. Moy present <handteken> Gros¹²⁵. ; 3) hand 15de eeuw : 'V.E. VII' ; 4) hand 17de eeuw : 'Il y a doute si cest 1307 ou 1301 à cause que cette datte est marquee ainsy dans cet original VII, qu'on peut lire ou *un*, ou bien par chiffre VII. Voyez au dos de ces lettres l'acte de leur cassation et annulation l'an 1468 en haine de la memoire de celui qui les avoit donnees' ; 5) hand 18de eeuw : 'Ordonnance et reglement en forme de privilege du roy Philippes le Bel pour l'election des magistrats et eschevins de la ville de Gand'. ; 6) hand 18de eeuw : 'A Senlis au mois de novembre 1307' ; 7) hand 19de eeuw : 'Chartes de Colbert. Phil. le Bel 34' (doorstreept : 'Phil. le Bel 34', vervangen door '59') ; 8) hand 19de eeuw : 'trente-troisième' (doorstreept 'troisième' vervangen door quatriesme') ; 9) hand 20ste eeuw '347'

[a] bovengeschreven : Darcy

A2: Origineel, SAG, reeks 94 (charters), nr. 233.

Originele oorkonde (b : 51,3 cm, h : 42 cm ; breedte plica: 5 cm) perkament, sporen van zegeling op dubbele staart door plica, zegel verdwenen. Rechtsonder op plica aan buitenzijde (in zelfde hand als oorkonde) : 'Facta est collatio. Dol. per .. Thesaur. Andeg'. Gecancelleerd door een enkele dwarse haal van links boven naar rechts onder (gerestaureerd met een ruggelings opgekleefde strook perkament).

In dorso: 1) hand 18de eeuw: 'Record gemaakt bij den coninck Philips van Vranckerycke tusschen de 39 van het magistraat ende des 100 van het ghemeeente, in daete 1301' ; 2) hand 18de eeuw: '191' ; 3) twee stempels (19de-20de eeuw): 'Archiven stad Gent'.

Phelippe, par la grace de Dieu, rois de France. Nous faisons assavoir a touz presenz et avenir que comme granz descorz, dissensions, granz questions et malesveillances et haynes granz et perilleuses aient longuement esté en nostre ville de Gant entre ceus de Gant, c'est assavoir entre les trente neuf par qui la

¹²² Vermoedelijk (bij ontstentenis van een voornaam) is bedoeld Jean V, heer van Créquy, (ca. 1400-1472), cf. B. SCHNERB, Jean V, seigneur de Créquy, de Fressin et de Canaples, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 51-53.

¹²³ Vermoedelijk Philippe Pot, heer van la Roche-Nolay en van Châteauneuf (ca. 1428-1493), eerste kamerheer onder Filips de Goede en Karel de Stoute: A. LEGUAI, Philippe Pot, seigneur de la Roche-Nolay et de Châteauneuf, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 146-148.

¹²⁴ Jean Damas, heer van Digoine, Clessy en Saint-Amour, cf.: J. RICHARD, Jean Damas, seigneur de Digoine, de Clessy et de Saint-Amour, in: R. DE SMEDT, red., *Les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'Or*, pp. 155-156.

¹²⁵ Bedoeld wordt Jean Gros III, cf. supra, noot 78.

MARC BOONE

ville estit gouvernee avant que la guerre commencast en Flandres d'une part et grant partie de ceus du commun d'autre, et pour les diz descorz qui tant longuement ont duré que treze des diz trente neuf sont morz et que moult de dammages soient venu en la dite ville en fesant granz despens en pledoiant en notre court et en autres courz et moult de granz periz et dammages de personnes et de biens, si que la dite ville a esté en peril d'estre destruite et perdue se brief remede ni fust mis. Et pour ce, nous qui suimes seigneur de la dite ville a qui il appartient de contretier a cieux periz et de mettre remede en cieux cas en noz villes et entre noz soubgiez, avons maintes foiz par nous et par noz genz treties pleuseurs voies sus ce, et empres moult de tretiez la Dieu merci, devant notre gent a Lille en noz renengues de Flandres qui offrirent a rendre et faire droit entre les parties, vouldrent et otroierent li eschevin qui la vindrent et les procureurs des frans marchanz de Gant, que de touz descorz qui estoient ou pouvaient estre entre eus et les autres de la ville fust sus le fet de l'eschevinage, sus contes, sus administracions, debtes, iniures, dammages et sus tout leur estat, nous en faissons et ordinissons a nostre volenté, l'autre partie en ce le mesme fourme, volent, otroient et requérant et soupliant que nous vousissions les diz descorz prendre sus nous et en faire notre volenté et ordener. Les queles choses noz genz, qui la estoient, recurent pour nous et en nom de nous et de puis nul ne l'ait contredit ne dissenti, et nous a qui il appartient a mettre sus ce remedes, volenz et desiranz metre pais en la dite ville et fin es descorz qui on esté entre les parties et pour ce que la dite ville laquelle nous avons moult a cueur puisse vivre, estre gouverné en pais et demourer en bone tranquillité, avons ferme et estable les diz ostroiz et les avons receu a en dire et faire notre volenté et a en ordoner. Et en sus tout conseil diligent appensement et regart, disons, prononcions et ordenons sus ces par notre dit et par notre volenté en la maniere qui s'ensuit. Primierement, que li estat et li gouvernement de l'eschevinage de notre ville de Gand soient faiz et demenez a touziourz mes en tele maniere et non autrement, c'est assavoir que les bones genz de la ville de Gand esliront et prendront et nommeront chascun an quatre prodes hommes, et nous ou notre commandement qui la sera autres quatre prodes hommes des plus souffisanz et des plus profitables a leur escient qu'il pourront des bourgeois de la ville, liquel huit en tele maniere esleu ne devront appartenir l'un a l'autre de plus pres que ou tierz degré, et esliront li huit devant dit par leurs seremenz vint et sis prodes hommes de la ville a leur pouvoir les plus souffisanz pour la ville gouverner celle annee selonc l'usage de la ville, et les partiront par deus trezeinnes et ne se pourront cil huit partir par leurs seremenz du lieu ou il seront asemblé pour eslire les diz vint et sis, ne nul ne pourra a eus parler iusques atant que il aient esleu les diz vint et sis et partiz en deus trezeinnes, et se il avenoit que li huit devant diz ne se peussent acorder de eslire les vint et sis, la plus grant partie de eus pourroit ce faire. Et ce fait cil huit on la plus grant partie de eus presenteront en la meson de eschevins ces vint et sis partiz en deux trezainnes a celui qui en la ville sera de par nous, se aucuns i est, lesquel pourra eslire les quieux que li vouldra des deus trezainnes pour demourer eschevins de la dite ville celle annee et les aut-

HET CHARTER VAN SENLIS

res treze demourront conseilliers de la ville celle annee, et se il avenoit que au dit iour n'eust aucun en la dite ville de par nous ou se cil qui seroit la de par nous ne povait ou ne vouloit par aucune cause ou par empeschement ce faire, li devant diz huit esliseurs ou la plus grant partie de eus feroient a celle foiz ce que celi qui de par nous seroit la ou devoit estre devoit ou pourroit faire de celle chose, et ce feront il au plus loialment que il pourront par leurs seremenz et celi meismes iour ou aincois qu'il partent du lieu. Et est assavoir que li treze conseilliers cognoistront et iugeront des formortures et se entremetront de apaisier tant seulement, et li treze eschevins cognoistront et iugeront de toutes autres choses appartenaz au gouvernement de la ville pour reson de l'eschevinage. Et ne pourront estre en aucune des deus trezainnes cousin germain ou plus prochain ensemble et pres du chief de l'an les vint et sis desus diz esliront le iour qui nommé sera ci desouz par leurs seremenz quatre prodes hommes et nous ou notre commandement ou cil qui en la ville sere pour nous les autres quatre les plus souffisanz¹²⁶ que il pourront, qui esliront les vint et sis qui gouverneront la dite ville en la fourme desus dite, et si il avenoit que a celui iour ne eust en la dite ville aucun de par nous pour eslire les quatre desus diz ou se celi qui de par nous i seroit ne povait ou ne vouloit par aucunes causes ou empeschement ce faire, li vint et sis desus diz auroient pouvoir de eslire les huit desus diz a celle foiz qui les vint et sis esliront en la maniere desus dite. Et nul des huit qui esliront les vint et sis ne pourra estre des huit la premiere anné ensuivant, et ne pourront cil qui auront esté eschevins estre esleuz eschevins de la ville iusques a deus ans apres, ne ceus qui auront esté conseilliers iusques a un an apres, et est assavoir que le iour de eslire sera touzours mes trois iourz devant la miaoust. Et apres ce cil qui auront esté celi an eschevins couteront puis la fin de leur annee devant les eschevins et les conseilliers nouveaux et devant le commun present celi qui la sera pour nous, le tierz iour empres la miaoust en la maniere que il est contenu en la chartre de la ville faites sus ce. Et la veille de la feste de la miaoust fenira leur eschevinage et l'office des conseilliers de celi an. Et les nouveaux esleuz commenceront leurs offices le iour de la miaoust. Et ainsin (sic) ordenons, disons, volons et commandons estre fait, tenu et gardé a touz iourz mes sanz venir encontre par nul engin, ne par autre maniere. Et est assavoir que nous les privileges de la dite ville de Gant quant as autres choses dont il n'est ci desus ordené, comfermons, sauf ce que se il i a aucuns poinz qui ne soient resonnables ne profitables a la ville de Gant desus dite, il seront ostez ou corrigiez par le conseil de noz genz et des prodes hommes de la ville devant dite. Et que ce soit ferme et estable a touz iourz nous avons fait metre nostre seel a ces presentes lettres. Ce fu fait a Sanliz l'an de grace mil trois cenz et un ou mois de novembre'.

¹²⁶ quatre les plus souffisanz A] op rasuur door zelfde hand.